

แนวปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น

เนื่องจากแนวปฏิบัติเพื่อบรรลุลความหลุดพ้นตามคำสอนของศาสนาเซนเป็นเรื่องที่ค่อนข้างจะปฏิบัติได้ยาก ดังนั้นผู้ที่ปฏิบัติได้ส่วนใหญ่ก็คือพวกนักบวชเท่านั้น เซนจึงแบ่งข้อปฏิบัติทางศาสนาออกเป็น ๒ ระดับคือ ศีลธรรมในทางปฏิบัติ (practical path) หมายถึงพรตสำหรับคฤหัสถ์ ซึ่งประกอบด้วยมหาพรต ๕ ประการ คุณพรต ๓ และศึกษาพรต ๔ พรตทั้ง ๑๒ ข้อดังกล่าวจะช่วยให้ปฏิบัติดำเนินชีวิตไปในทางที่ดีและสามารถปิดกั้นการหลั่งไหลของอนุภาคของกรรมใหม่มิให้เข้าไปแทรกซึมติดอยู่กับชีวะอีก ผู้ที่ปฏิบัติพรตดังกล่าวนี้แม้จะไม่ได้บรรลุโมกษะ แต่ก็เป็นผู้ที่ประพฤติกัมมันทางที่จะบรรลุโมกษะได้ต่อไป นอกจากศีลธรรมในทางปฏิบัติแล้ว เซนก็ยังกล่าวถึงศีลธรรมอีกระดับหนึ่งที่สูงขึ้นไปอีกคือศีลธรรมขั้นอุคตร (Transcendental morality) ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติที่ยากขึ้น ได้แก่ศบะหรือความเข้มงวดทั้งภายนอกและภายใน การปฏิบัติในขั้นสูงนี้จะสามารถทำลายอนุภาคกรรมเก่าให้สิ้นไปซึ่งจะทำให้บรรลุโมกษะได้ ในการปฏิบัติพรตทั้ง ๒ ระดับนี้จะช่วยยกระดับจิตใจให้มีพัฒนาการสูงขึ้น ซึ่งตามทฤษฎีของเซนเรียกว่าระดับของการพัฒนาการทางจิตว่า คุณสถาน (Gunasthānas) มี ๑๔ ขั้น อย่างไรก็ตามการที่จะมีความประพฤตินันตูกต้องได้ เช่น เห็นว่าต้องเริ่มจากการมีความเห็นอันถูกต้องและต้องมีความรู้ที่ถูกต้องประกบกันไปด้วย ทั้งความเห็นชอบ ความรู้ชอบ และความประพฤติดชอบ ถือว่าเป็นรัตนตรัยของเซน ผู้ที่จะบรรลุโมกษะได้ต้องมีคุณธรรมทั้ง ๓ ข้อดังนั้นเราจะได้กล่าวถึงศีลธรรมทั้ง ๒ ระดับ รัตนตรัยของเซน พรตของคฤหัสถ์ พรตของนักบวช และคุณสถาน ๑๔ ขั้น โดยละเอียดต่อไป

๕.๑ ทรรณะเวียงศีลธรรม

เช่นแบ่งระดับศีลธรรมออกเป็น ๒ ระดับ^๑ คือ

๑. ศีลธรรมในทางปฏิบัติ (व्यवहारमार्ग - vyavahāramārga)

๒. ศีลธรรมในชั้นอุตตร (นิศัยมมार्ग - niścayamārga)

เหตุที่เช่นแบ่งศีลธรรมออกเป็น ๒ ระดับเพราะว่าตามทรรณะของเช่นนั้นถือว่า จุดหมายสูงสุดในชีวิตคือ การบรรลุโมกษะ แต่ก็เป็นไปไม่ได้ที่จะให้ชีวะทุกชีวะได้บรรลุ โมกษะทั้งหมด เพราะแนวทางที่จะปฏิบัติเพื่อให้ถึงความหลุดพ้นนั้นเป็นเรื่องยาก และเช่น ศาสนิกทุกคนก็มีใจจะเป็นนักบวชทั้งหมด แต่ยังมีคฤหัสถ์หรือผูกรองเรือนอยู่ด้วย ข้อปฏิบัติ ในทางศาสนาของเช่นจึงต้องแบ่งเป็น ๒ ระดับเช่นกัน คือ ข้อปฏิบัติสำหรับนักบวชซึ่งแนว ปฏิบัตินี้เป็นไปในลักษณะที่เข้มงวด ส่วนแนวปฏิบัติสำหรับคฤหัสถ์นั้นเป็นข้อปฏิบัติที่ลดย่อนกว่า

เช่นแบ่งการกระทำของชีวะออกเป็น ๓ แบบคือ

๑. การทำดี (ศุโภโยคะ - śubhopayoga)

๒. การทำชั่ว (อศุโภโยคะ - aśubhopayoga)

๓. การกระทำบริสุทธิ์ (ศุโษโยคะ - śuddhopayoga)

๑) การทำดี (ศุโภโยคะ) แม้จะเป็นเพียงวิถีมีใจจุดหมาย เพราะยังเป็น การกระทำที่ยังติดข้องอยู่ในความใคร่ แต่ยิ่งดีว่าการทำชั่ว แม้ว่าทั้งการทำดีและการ ทำชั่ว ยังทำให้ชีวะต้องติดข้องอยู่กับอนุภาคของกรรม แต่อนุภาคของกรรมที่ย่อมให้ผลที่ นำพึงพอใจมากกว่าอนุภาคของกรรมชั่ว

๒) การทำชั่ว (อศุโภโยคะ) เป็นการกระทำที่ควรหลีกเลี่ยงที่สุด เพราะ นอกจากจะทำให้ชีวะหมองมัวที่สุดแล้ว ยังให้ผลเป็นความทุกข์ ความเศร้า

แม้การทำดีและทำชั่วจะมีฐานะเท่ากันในลักษณะที่ก่อให้เกิดอนุภาคของกรรมมาผูกพันติดข้องกับชีวะก็ตาม การทำดีก็ยิ่งดีว่าการทำชั่วดังเหตุผลต่อไปนี้คือ

๑. สำหรับคนที่ยังต้องดำเนินชีวิตอยู่ในโลก เป็นไปไม่ได้ที่จะมีสำนักบริสุทธิ์ มันคง ดังนั้นจึงเป็นการฉลาดที่จะเลือกศุโภโยคะซึ่งจะนำไปสู่ความสุขมากกว่าอศุโภโยคะ

ซึ่งจะนำไปสู่ความทุกข์ แม้ว่าความสุขและความทุกข์จะหมดความสำคัญไปเมื่อนำมาเทียบกับสภาพการหลุดพ้น แต่การเลือกความสุขก็ยังเป็นธรรมชาติของคนมากกว่าความทุกข์

๒. การทำดีจะเกิดขึ้นได้ต้องมีการคัดกลีเลสอารมณ์ทั้งไปบ้าง เป็นการช่วยให้กิเลสเบาบางลง เช่น ความเออถาวรก็คัดความโลภทิ้งไป การทำดีจึงถือเป็นการสำนึกนึกชนิดหนึ่ง และการที่มีกิเลสเบาบางอาจนำไปสู่ความหมดสิ้นจากกิเลสในที่สุด ผิดกับความชั่วที่จะทำให้กิเลสพอกพูนมากขึ้น อนาคตของกรรมก็ยังจับชั่วจะจนมัวหมองจนอาจจะไม่สามารถทำให้ชั่วะหลุดพ้นจากความมัวหมองนั้นได้

๓. เนื่องจากคนเป็นสัตว์สังคม ดังนั้นย่อมต้องการรักษาและส่งเสริมความสนใจเกี่ยวกับสังคมที่เราอยู่ ดังนั้นการทำดีย่อมทำประโยชน์ให้แก่สังคมมากกว่าการทำชั่ว และตนเองก็ขอให้เซนศาสตร์นิเทศปฏิบัติคามภพของสังคมและมันไม่ขัดแย้งกับคุณธรรมที่ปฏิบัติตามคำสอนของศาสนา

ดังนั้นแม้ว่าผู้ถึงความหลุดพ้นไม่ควรจะติดข้องอยู่แต่การทำดี แต่ในขณะที่ยังต้องดำเนินชีวิตไปตามกฎเกณฑ์ของสังคม ก็ควรจะทำความดีที่มีศีลธรรมตามสายตาของโลก ส่วนที่มุ่งหมายสูงกว่าการทำดีก็ควรกระทำศุทโรปโยคะ แต่ในขณะที่รอก็ต้องพยายามหลีกเลี่ยงอสุภโยคะ และปฏิบัติศุภโยคะ

๓) การกระทำบริสุทธิ์ (ศุทโรปโยคะ) เป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิตคือการกระทำเพื่อความหลุดพ้นเท่านั้น

๕.๒ วัตนตรียของศาสนาเซน

แนวทางปฏิบัติเพื่อให้ถึงซึ่งความหลุดพ้น (โมกษะ) ตามทรรศนะของเซนนั้นต้องประกอบด้วยวัตนตรีย ดังต่อไปนี้

๑. สัมยัคทรรศนะ (Samyagdarsāna) คือ ความเห็นชอบ
๒. สัมยัคชัญญาน (Samyagjñāna) คือ ความรู้ชอบ
๓. สัมยัคจาริต (Samyagcarit) คือ ความประพฤติชอบ

คามทรรศนะของเซนตีอวาทริทชาชอบ ความรู้ชอบ และความประพฤติชอบ ไม่สามารถแยกจากกันได้ แม้จะเป็นความจริงที่ว่าความประพฤติชอบเป็นวิถีทางตรงที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น แต่ก็ต้องประกอบด้วยความศรัทธาชอบและความรู้ชอบจึงสามารถที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นได้

๕.๒.๑ สัมยัคทรรศนะ หมายถึงความศรัทธาในสิ่งที่ยืนยันว่าเป็นจริง ๗ ประการ คือ ชีวะ อชีวะ อาสรวะ พันธะ สัมวาระ นිරชรา และโมกษะ

อาจารย์ต่าง ๆ ของเซนได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับสัมยัคทรรศนะไว้ดังนี้คือ

๑) ก. ในอุคตราชยยนะ (Uttarādhyaṇa) สัมยัคทรรศนะคือความเชื่อในสิ่งที่ยืนยันว่าเป็นจริง ๘ ประการคือ ชีวะ อชีวะ พันธะ ปัญญา บาป อาสรวะ สัมวาร นිරชรา โมกษะ

ข. ในทรรศนะปาหุทะ (Darsānapahuda) ของกุนทกุนทะ (Kundakunda) สัมยัคทรรศนะคือความเชื่อในทริพิตีทั้ง ๖ คือ ชีวะ ปุทฺทละ ธรรมะ อธรรมะ กาละ อากาสะ รวมทั้งสิ่งที่ยืนยันว่าเป็นจริงทั้ง ๘ ประการดังกล่าวในข้อ ก.

ค. ในโมกษะปาหุทะ (Mokṣapāhuda) ของกุนทกุนทะ สัมยัคทรรศนะคือความศรัทธาในธรรมะ (การหลีกเลี่ยงจากความรุนแรง) การไม่ทำผิด

ง. ในนิยมาสาร์ (Niyamasāra) สัมยัคทรรศนะคือความเชื่อในชีวะที่หลุดพ้น คัมภีร์ของเซนและหลักคำสอนของเซน

จ. ในมุลัจจาระ (Mūlācāra) สัมยัคทรรศนะคือความเชื่อในสิ่งที่ยืนยันว่าเป็นจริง ๘ ประการ

* คำว่าสัมยัคเป็นภาษาปรากฤตตรงกับสัมมาในภาษาบาลี แปลว่า ชอบ, ถูกต้อง

๒) สวามิการตีเกยะ (Svamīkāntikeya) กล่าวว่าธรรมชาติของสิ่งที่
ยืนยันว่าเป็นจริง ๕ ประการนั้นไม่สามารถยกได้ว่าถูกหรือผิด ถ้าปราศจาก ประมาณะ
และณะยะ

๓) อุมาสวตี (Umāsvatī) สัมยัคทรรณะคือความศรัทธาในความจริง
๗ ประการ

๔) สมันตภัทร (Samantabhadra) สัมยัคทรรณะคือความศรัทธาในเทพ
(ซึ่งหมายถึงผู้ที่บรรลุลูกพ้นอย่างสมบูรณ์แล้ว) คัมภีร์ นักบวช (อาจารย์)

๕) วสุนันตี (Vasunandī) ในศราวากาจารย์ สัมยัคทรรณะคือความศรัทธา
ในความจริง ๗ ประการ ซึ่งว่าที่หลุดพ้น และคัมภีร์^๑

จากทรรณะดังกล่าวเกี่ยวกับสัมยัคทรรณะ จะเห็นได้ว่าส่วนใหญ่มีความเห็น
ตรงกัน จะแตกต่างกันไปบ้างก็ในข้อปลีกย่อย ดังนั้นเมื่อกล่าวโดยสรุปความหมายของสัมยัค
ทรรณะก็คือ ความศรัทธาในสิ่งแท้จริง ๗ ประการ ในศาสตร์ และในคัมภีร์

๕.๒.๑.๑ การละเมิดสัมยัคทรรณะ

ในคัตตวารถสูตร กล่าวถึงการละเมิดสัมยัคทรรณะไว้ ๕ ประการ^๒ คือ

๑. ความสงสัย (ตั้งกา - Śaṅka)
๒. ความปรารถนา (อาภังกา - Ākāṅksā)
๓. ความไม่พอใจ (วิจิตตา - Vicikitsā)
๔. การยกย่องชมเชยบุคคลในศาสนาหรือลัทธิอื่น (อัญยทฤษฎีปรังสา -
Anyadr̥ṣṭiprasāṃsā)
๕. การสรรเสริญบุคคลในศาสนาอื่น (อัญยทฤษฎีสังสตา - Anya
dr̥ṣṭisamstava)

ความหมายของข้อ ๔ หมายถึงการชมเชยอย่างลับ ๆ แต่ความหมาย
ของข้อ ๕ หมายถึงการประกาศสรรเสริญออกมาอย่างเปิดเผย

^๑ Dayanand Bhargava, Jaina Ethics, p. 84-85.

^๒ Ibid.

ในนาฏกสมัยชาล วันนารสี ทาละ ไถ่กล่าวถึงการละเมิดลัทธิธรรมณะ
ไว้ดังนี้คือ

๑. ก้าวการตีเตียนจากลัทธิธรรม
๒. คิขของในสิ่งทีก่อให้เกิความพิงพอใจทางโลก
๓. มีความตั้งใจทีจะไ้บรรลุความพอใจทางโลกในชาติหน้า
๔. สรรเสริญคัมภีร์ทีผิด ๆ
๕. ให้บริการผู้ทีมีศรัทธาผิด ๆ

๕.๒.๑.๒ ความสำคัญ ๔ ประการของลัทธิธรรมณะ

ผู้ทีมีความหลุกพันต้องเชื่อมั่นในศรัทธาของตนเอง ความสงสัยจะกีดกันความก้าวหน้าทางศีลธรรม ผู้ทีมีศรัทธาชอบจะมีคุณลักษณะสำคัญ ๔ ประการ ดังนี้คือ

๑. ปราศจากความสงสัยในคัมภีร์ (นิศังกิตะ - Nisāṅkita) ซึ่งจะทำให้เป็นอิสระจากความกลัว ๗ ประการคือ โลกนี้ โลกอื่น ความตาย ความเจ็บปวด ภัยพิบัติ เหตุ การปราศจากอุปถัมภ์คุ้มครอง การปราศจากทีคุ้มกัน
๒. ไม่มีความปรารถนาในความเปล็ดเปล็นทางโลก (นิหังกษิตะ - Nihāṅkṣita) ซึ่งเป็นผลมาจากความเชื่อมั่นว่าความเปล็ดเปล็นทางโลกไม่คงทนถาวร เต็มไปคัยความทุกข์ เป็นรากเหง้าของความบาปและความชั่วร้าย
๓. ไม่มีความสงสัยเกี่ยวกับความสำเร็จของวิจิติ (นิรวิจิกิตสา - Nirvicikitsā)
๔. ไม่สับสนในอุคคคติ (อุมุคคฤติ - Amūḍhadṛṣṭi) ดังนั้นจึงไม่มีทางทีจะปฏิบัติตามวิธีทางทีผิด แม้ว่าการปฏิบัตินันจะนำไปสู่ผลทีน่าพอใจและจะไม่เอาตัวไปเกี่ยวข้องกับผู้ที่เกินทางผิด การทีไม่ไปเกี่ยวข้องกับมิใช่เพราะความเกลียด แต่กั้วว่าการเกี่ยวข้องกับนันจะทำให้หันเหไปจากความถูกต้องและต้องไม่ถือว่าความเบียดเบียนเป็นสิ่งที่ถูกต้อง จะต้องหลีกเลี่ยง ทรู เทพ คัมภีร์ ความประพฤติ และธรรมณะทีผิด ๆ
๕. การเพิ่มคุณภาพของจิตขัน (อุปพฤษณะ - Upbr̥hana)

๖. การชักจูงคนที่หลงผิดให้ดีขึ้น (สถิริกรรม - Sthirīkaraṇa) เป็นหน้าที่ของบุรุษผู้มีความหลุดพ้นที่จะชักนำคนบางคนที่หลงผิดเนื่องจากอารมณ์ ให้เดินไปตามทางที่ถูกต้อง โดยการเตือนใจให้นึกถึงชัยชนะเบื้องหน้า

๗. ความรู้สึกเป็นพี่เป็นน้องกับผู้ที่ดำเนินไปในทางที่ถูกต้อง (วาตส์ลยา - Vātsalya) รวมทั้งการเคารพในหัตถ์การ ถองภักดิ์ต่อบุคคลอันควรชมเชยโดยการแสดงความเคารพและโศภวาจา

๘. ดั่งสอนความจริงที่สำคัญ (ปรภาวณา - Prabhāvanā) คือ พยายามพหุชวนเชื่อถึงความจริง เช่น ความมีบุญ ความเข้มงวด การเสียสละ การเรียนอย่างลึกซึ้ง

๕.๒.๑.๓ ทางแห่งการบรรลุลสัมยัคหรรศนะ

บุคคลที่จะบรรลุลสัมยัคหรรศนะนั้น ย่อมมีทางที่จะบรรลุแตกต่างกันออกไปตามความสามารถของตน เช่น โคนแบ่งประเภทของบุคคลซึ่งมีสัมยัคหรรศนะออกเป็น ๑๐ ประเภท ตามวิถีทางที่เขาสามารถดำเนินไปจนกระทั่งบรรลุลสัมยัคหรรศนะได้ ดังนี้

๑. นิสรคะ (Nisarga) พวกนี้มีปทัสนิสัยโดยกำเนิดที่จะเอนเข้าหาความถูกต้อง

๒. อปเทสะ (Upadeśa) พวกนี้เรียนความจริงจากคนบางคน โดยการสอนหรือการแนะนำ

๓. อาชญา (Ājñā) พวกนี้ดำเนินไปตามทางที่ถูกต้องโดยการบังคับ

๔. สูตฺร (Sūtra) พวกนี้รับความถูกต้องจากการเรียนพระสุตฺร

๕. บีจ (Bija) พวกนี้เข้าใจความจริงเพียงเพราะโดยการแนะนำเปรียบเหมือนหยคน้ำนั้นกระจายไปบนพื้นดินน้ำมัน

๖. อภิคม (Abhigama) พวกนี้เข้าใจความจริงโดยการศึกษาคัมภีร์ทั้ง ๑๑ ประถัมภ์ และทิวาทะ

๗. วิสตาร (Vistāra) พวกนี้เข้าใจความจริงโดยการได้รับการศึกษาเต็มหลักสูตร โดยวิถีทางของปรมาณะและนยะทั้งหมด

๘. กริยา (Kriyā) พวกนี้เชื่อในการกระทำทั้งหมดที่เป็นหน้าที่ที่ถูกกำหนดโดยคัมภีร์ ภายใต้ความรู้ ศรัทธา และความประพฤติที่ถูกต้อง

๙. สังคหะ (Sāṅkṣepa) พวกนี้เข้าใจความจริงโดยการอธิบายอย่างสั้น ๆ

๑๐. ธรรมะ (Dharma) พวกนี้เชื่อในกฎหรือคำสั่งสอนของพวกเซน จากการจำแนกข้างบนนี้แสดงให้เห็นว่าคนเรานั้นมีความแตกต่างกันออกไปตามความสามารถของแต่ละคน แต่จุดหมายของทุกคนก็เหมือนกันคือ ความถูกต้อง เราจึงต้องยอมรับวิถีการต่าง ๆ กันที่จะทำให้บุคคลบรรลุความจริงได้เพื่อจะได้เหมาะสมกับธรรมชาติของแต่ละคน แต่เมื่อใดบรรลุสัมมัคฺคหรรณะแล้ว ทุกคนย่อมมีคุณสมบัติทางศีลธรรมเหมือนกัน เช่น ความไม่กลัว การไม่ติดข้อง ความมั่นคง ความปราศจากการสงสัย ความระมัดระวัง ความไม่เห็นแก่ตัว มีจุดหมายอย่างแท้จริง มีความรักที่อย่างแน่วแน่ และต้องการเผยแพร่ความจริง นอกจากคุณธรรมดังกล่าวเหล่านี้ ปุชฺยปาหะ ยังกล่าวถึงคุณธรรมสำคัญ ๔ ประการของผู้มีสัมมัคฺคหรรณะไว้คือ

๑. ความสงบ (ปรสมะ - Prasāma) บุคคลซึ่งยังมีกิเลสคือ โลภะ, โกรธ, มานะ และมายา ย่อมไม่สามารถที่จะบรรลุโมกษะได้ เพราะกิเลสเหล่านี้เป็นตัวการดึงดูดให้ชีวิตต้องไปผูกพันกับอนุภาคแห่งกรรม ดังนั้นผู้ที่มีความสงบยอมเป็นผู้ที่มีโอกาสที่จะบรรลุโมกษะได้มากกว่า

๒. ความไม่ติดข้อง (สังเวคะ - Saṁvega) ผู้มุ่งความหลุดพ้นที่แท้จริง ไม่เพียงแต่ไม่ติดข้องในความสุขทางโลก แต่ก็ต้องมีความรู้สึกกลัวต่อความเพลิดเพลินทางโลกด้วย เพราะมันอาจเป็นตัวการทำให้หลงทางได้ ซึ่งแสดงให้เห็นชัดว่าความสุขที่แท้จริงเป็นความสุขจากภายในมิใช่ภายนอก

๓. ความกรุณา (อนุกัมปา - Anukampā) คือความปรารถนาที่จะช่วยให้ผู้อื่นมีสุข และต้องช่วยเหลือเมื่อผู้อื่นมีทุกข์

๔. ความกระหนกในตนเอง (อาสติกยะ - Āstikya) คือ
- ๔.๑ ต้องเข้าใจว่าทุกสิ่งเท่ากัน
 - ๔.๒ เป็นเพื่อนกับทุกคน (ไมตรี - Maitrī)
 - ๔.๓ มีความผูกพันเป็นพิเศษกับบุคคลที่มีจิตก้าวหน้า (ปราโมทย์ -

Pramoda)

- ๔.๔ ต้องช่วยเหลือนผู้หลงผิด (กรุณา - Karuna)
 - ๔.๕ เมื่อต้องการช่วยเหลือแล้ว ถ้าเขาไม่ปรารถนา ก็ไม่ต้องแสดงความเกลียด เพียงแต่ทำเฉย ๆ (มาध्यस्थ्य - Mādhyasthya) ไม่เอาใจใส่
- นอกจากคุณธรรม ๔ ประการดังกล่าว ผู้ที่มีสัมมัตถรรพณะยังต้องยก
เลิกความหยิ่ง ๘ ประการคือ

๑. ตำแหน่งของความเกี้ยวของทางแม่ (ชาติมตะ - Jātimada)
๒. ตำแหน่งของความเกี้ยวของทางพ่อ (กุลมตะ - Kulamada)
๓. ความสวย (รูปมตะ - Rūpamada)
๔. ความมั่งคั่ง (วิภูติมตะ - Vibhūtimada)
๕. ความรู้ (ธิมตะ - Dhimada)
๖. ความแข็งแรง (ศักติมตะ - Saktimada)
๗. ความเข้มงวด (ตโปมตะ - Tapomada)
๘. เกียรติ (อรจนามตะ - Arcanāmada)

นอกจากความหยิ่ง ๘ ประการดังกล่าว ยังมีความชั่วอีก ๕ ประการ
ที่ทำลายศรัทธาชอบคือ

๑. ความหยิ่งในความรู้
๒. ความโง่เขลา
๓. การพुरुณแรงหรือครุร้าย
๔. ความโหดร้าย
๕. ความเกียจคร้าน

๕.๒.๑.๔ ข้อสังเกตบางประการ เกี่ยวกับสัมยัคฺคทรรณนะ

ความศรัทธาเป็นเครื่องนำทางการเริ่มต้นเดินทางไปสู่จุดหมายสูงสุดในชีวิต เป็นการแสดงถึงความจริงขั้นแรก ศรัทธาถูกยกย่องว่าเป็นคุณธรรมยิ่งใหญ่และจำเป็นสำหรับความก้าวหน้าทางจิต ต่อไปนี้เป็นข้อสังเกตบางประการที่ได้จากการอธิบายถึงสัมยัคฺคทรรณนะ

๑. ศรัทธาชอบมิใช่เป็นเรื่องของกฎเกณฑ์ หรือเป็นเรื่องของการสนทนาจากปากคนหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่งในลักษณะของการสนทนา แต่เป็นไปตามความสามารถของแต่ละคน หมายความว่า การสร้างศรัทธามิใช่เป็นเรื่องของการบังคับหรือการชักจูง แต่เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นเองตามความสามารถของแต่ละคน

๒. ในศาสนาเชนถือว่า การยอมรับคำสอนและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของศาสนามีความสำคัญ แต่ไม่มีการยอมรับบุคคลพิเศษว่าเป็นเทพ การยอมรับตีรังกร ก็ยังคงถือว่าเป็นเพียงบุคคลผู้สามารถเอาชนะอารมณ์ของคนได้ จึงเป็นตัวอย่างที่เราจะดำเนินชีวิตตาม ไม่เหมือนศาสนาอิสลามที่ถือว่าพระโมฮัมหมัดเป็นทูตของเทพ หรือศาสนาคริสต์ที่ถือว่าพระคริสต์เป็นบุตรของพระเจ้า

๓. ในศาสนาเชนถือว่าความเข้าใจในความจริงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในชีวิตของผู้มุ่งหลุดพ้น แต่นั่นก็เป็นเพียงการเริ่มต้นของการเดินทางมิใช่จุดสุดท้าย ศรัทธามีอิทธิพลต่อความประพฤติที่จริงแต่เสียเก่า ๆ ไม่สามารถถูกทำลายได้ง่าย ๆ ศรัทธาชอบต้องนำไปสู่ความประพฤติชอบ ความเชื่อมั่นต้องบังคับเราให้กระทำตาม ดังนั้นศรัทธาชอบจะสมบูรณ์ได้ก็ต่อเมื่อมีความประพฤติชอบควบ

๔. ความประพฤติและความรู้ที่แท้จริงย่อมไม่มีความหมาย ถ้าปราศจากศรัทธาชอบ หมายความว่า ถ้าปราศจากศรัทธาชอบ คุณธรรมก็จะเป็นเพียงความเห็นแก่ตัว เป็นเพียงทางที่จะนำไปสู่ความมีชื่อเสียงเท่านั้น

๕. ผู้มีศรัทธาชอบเป็นผู้ซึ่งไม่มีความปรารถนา ไม่มีความใคร่แต่ก็ยังคงผูกพันตัวเองกับการกระทำซึ่งอยู่ใต้อิทธิพลของกรรมในอดีต ซึ่งการกระทำเหล่านั้นอาจไม่ใ้ไรการกระทำก็เสมอไป แต่การไม่คิดของนั้นจะทำให้อนุภาคของกรรมอ่อนลง

๕.๒.๒ สัมยัคฺชญาณ

ในอุคฺตรชยณะกล่าวว่ "ถ้าปราศจากความรู้ ย่อมปราศจากความประพฤติชอบ" ^๑ ดังนั้นตามทรรศนะของเซน ความรู้จึงเป็นทางหนึ่งที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น แต่ความรู้ที่แท้จริงนั้นมีไซ้เป็นเพียงการมีญาณวิद्याที่ถูกคองเท่านั้น แต่จะต้องเป็นความรู้ที่มีศรัทธาชอบเป็นพื้นฐานด้วย ทั้งศรัทธาชอบและความรู้ชอบต่างก็ช่วยให้ความเห็นผิดหมดคลืนไปเปรียบเหมือนความร้อนและแสงสว่างของดวงอาทิตย์ที่ทำให้เมฆหมอกปลาสนาการไป ความรู้ชอบมีใจความรูตามทรรศนะที่เข้าใจกันโดยทั่วไป เช่น ความรู้ที่เกิดจากการศึกษาสูง แต่คองเป็นความรู้กระจางถึงความแตกต่างระหว่างชั๊วะและอชั๊วะ คำว่า ชญานี (Jñāni) อาจไซ้ได้ใน ๓ ความหมายคือ

๑. คนที่มีความรู้ไม่วาจะเป็นความรู้ชนิดใดก็ตาม ดังนั้นชญานีในทรรศนะนี้ก็หมายถึงทุกคนนั่นเอง

๒. คนที่มีศรัทธาชอบคือชญานี คนที่มีศรัทธาผิดคืออชญานี ตามทรรศนะนี้ ผู้ที่เป็นชญานีคองมีศรัทธาชอบเป็นสำคัญ ส่วนความรู้ชอบอาจเป็นเพียงญาณวิद्याที่ถูกคองเท่านั้น

๓. ผู้ที่มีความรู้สมบูรณ์คือชญานี ส่วนผู้ที่คองคืออชญานี ตามทรรศนะนี้ผู้ที่เป็นชญานีนั้นยอมคองมีความรู้ที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นนำไปสู่จุดหมาย ความรู้ชอบจะช่วยให้ตระหนักในความเป็นจริง การควบคุมจิตและการทำให้ชั๊วะบริสุทธิ์

๕.๒.๒.๑ ความรู้ชอบตามทรรศนะของชญานสาว

อวิद्याหรือความไม่รู้ คือความเข้าใจผิดวาอนันันครเป็นนินันคร ความไม่บริสุทธิ์เป็นความบริสุทธิ์ อชั๊วะเป็นชั๊วะ ทั้งมิดยาทรรศนะ (ศรัทธาผิด) และมิดยาชญาน (รู้ผิด) คือ อวิद्या

ความรู้ในคัมภีร์ยอมต่างจากความรู้ภายใน ผู้ซึ่งมีว่มาความรู้ในคัมภีร์ เช่น การเสี่ยสละต่อพิธีการทางศาสนา ทัดว่เป็นการคอง ในขณะที่ผู้ซึ่งมีความรู้ภายในซึ่งแม้จะไม่มี การเสี่ยสละหรือแสดงความภักคต่อพิธีการทางศาสนา ทัดว่เป็นผู้ที่ไม่มีคอง

^๑ Ibid., p. 93.

๕.๒.๒.๒ ขอบเขตของความรู้

ความรู้ของความรู้ไปกับความประพาศิชอบ จึงจะนำไปสู่ความหลุดพ้นได้ เพราะถ้ามีความรู้เพียงอย่างเดียวก็ไม่สามารถนำไปสู่ความหลุดพ้นได้ เพราะกรรมที่ใดกระทำไว้อย่างคงอยู่ ต้องมีการประพาศิชอบซึ่งเป็นสิ่งที่ทำลายทั้งกรรมเก่าและปิดกั้นกรรมใหม่เป็นตัวช่วยจึงจะบรรลุลความหลุดพ้นได้

ความรู้แบ่งออกเป็น ๒ ชนิดคือ

๑. ความรู้เกี่ยวกับวัตถุภายนอก เรียกว่าความรู้ทางโลก
๒. ความรู้เกี่ยวกับชีวิตซึ่งมาจากการตระหนักในตนเอง เรียกว่า ศักตวาระชฎานะ ซึ่งเป็นความรู้ที่นำไปสู่ความหลุดพ้น

ดังนั้นตามทรรศนะของเซนถึงยอมรับความรู้ทั้ง ๒ แบบคือ ยอมรับแม้กระทั่งความรู้ทางโลกก็สามารถนำไปสู่ความหลุดพ้นได้ เพราะถือว่าเป็นประโยชน์ในการพัฒนาความไม่ติดข้องทางโลก ดังนั้นปรัชญาเซนจึงเป็นแบบสัจนิยมซึ่งไม่คุกคามความรู้ทางโลก เพราะความรู้ทางโลกนั้นแม้จะไม่สามารถนำไปสู่ความหลุดพ้นโดยตรงได้ ก็ยังนำไปสู่ความหลุดพ้นทางอ้อมดังกล่าว และเซนยังถือว่าความรู้จะช่วยให้เกิดความประพาศิที่ถูกต้องด้วย

๕.๒.๒.๓ ข้อสังเกตบางประการในเรื่องสัมยัคชฎาน

๑. เชนยกกริยศาสตร์ไว้เหนืออภิปรัชญาและญาณวิทยา การเชื่อว่า "เรารู้จักตนไม่ว่าเป็นตนไม" นั้นแปลว่าประโยชน์ถ้าความรู้นั้นมิได้มาจากศรัทธาที่ถูกต้อง ดังนั้นสำหรับเซนจึงมีใช้ "ความรู้เพื่อความรู้" แต่เป็น "ความรู้เพื่อความหลุดพ้น"

๒. ทั้งปรัชญาเซนและปรัชญาอินเดียนั้นแยกความแตกต่างระหว่างความรู้ตามศัพท์ (Verbal knowledge) และความรู้ที่ได้มาจากการประสบการณ์ทางจิตโดยตรง (Knowledge acquired through direct spiritual experience) ความรู้แบบแรกแม้จะมีมากก็ช่วยอะไรไม่ได้ ในขณะที่ความรู้แบบหลังแม้ย่นยิ่นก็นำไปสู่ความหลุดพ้นได้

๓. ความรู้ที่ปราศจากความศรัทธาและความประพฤติก้อมไม่มีอำนาจ หรือยอมไม่มีคความหมาย เพราะความรู้ที่ปราศจากความศรัทธาเป็นการหลงใหลในความรู้ อย่างแท้จริง ในขณะที่ความรู้ที่ปราศจากความประพฤติก้อมหาประโยชน์มิได้

ดังนั้นการมีทั้งศรัทธาชอบ ความรู้ชอบ และความประพฤติก้อม จะนำไปสู่ความเมาสุกของชีวิตที่แท้จริง

๕.๒.๓ สัมปัตการัตริ

ความประพฤติก้อมแบ่งออกเป็น ๒ ชั้นคือ

๑. ความประพฤติก้อมในชั้นสูง (Transcendental conduct) ความประพฤติก้อมในชั้นนี้คือ ความสงบหรือความแน่วแน (สามยะ) ของชีวิต หมายถึงชีวิตเป็นอิสระ จากความหลอกลวงและความยุ่งยากทั้งปวง

๒. ความประพฤติก้อมในชั้นต่ำ (ความประพฤติก้อมในทางปฏิบัติ) เป็นความประพฤติก้อมของชีวิตในขณะที่ยังติดข้องอยู่ และพยายามประพฤติก้อมปฏิบัติเพื่อให้ถึงความหลุดพ้น โดยการประพฤติก้อมปฏิบัติตามข้อบังคับของศาสนาซึ่งจะต้องประกอบด้วย ความประพฤติก้อมทางกาย (คือการไม่ติดข้องภายนอก) รวมทั้งความเข้มงวดทางกายที่บ่งไว้ในคำสอนทางศาสนา เช่นการทรมานทางกาย และความประพฤติก้อมทางใจ หมายถึงการทำใจให้บริสุทธิ์ (คือการไม่ติดข้องภายใน)

รวมทั้งการรักษาศรัทธา การดำเนินชีวิตไปตามข้อบังคับตนเอง ๓ ประการ และความระมัดระวังอีก ๕ ประการ ก็จะกล่าวบรรยายละเอียดต่อไป

๕.๓ ข้อสังเกตเกี่ยวกับบริบทของเซน

ตามทรรศนะของเซน สาเหตุใหญ่ของการติดข้องคือ ความร้นในศรัทธาที่ผิด ดังนั้น สัมปัตการัตริ ศนะหรือการมีศรัทธาชอบจึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุดและในขณะที่เกี่ยวกับความประพฤติก้อม ก็มีคความสำคัญน้อยกว่า เพราะการที่ชีวิตจะหลุดการหลงใหลของกรรมใหม่และทำลายกรรมเก่าได้ก็คความประพฤติก้อมเป็นหลัก การที่จะบรรลุความประพฤติก้อมก็คต้องเป็นไปในลักษณะที่มิชนตอน ผู้มุ่งความหลุดพ้นไม่สามารถจะประสบความสำเร็จในการบรรลุความประพฤติก้อม

ในชั้นแรกได้ เพราะในชั้นของคฤหัสถ์การบังคับตนเองทำได้เป็นบางส่วน แต่จะก้าวหน้าขึ้นในชั้นของนักบวช เพราะฉะนั้นความประพฤติขงในชั้นต่ำ (คือชั้นที่สละยังติดข้องอยู่) จึงแบ่งไว้สำหรับคน ๒ กลุ่ม คือ ความประพฤติของคฤหัสถ์และความประพฤติของนักบวช

๕.๔ ความประพฤติของคฤหัสถ์

๕.๔.๑ ความหมายของคำว่าคฤหัสถ์

ในปรัชญาเซนเรียกผู้ครองเรือนว่า ศรಾವกะ (Śrāvaka) ซึ่งหมายถึงบุคคลที่บรรลุนิพพานแต่ไม่ได้เป็นนักบวช โดยที่จะถือพรตหรือไม่ก็ตาม เพราะเน้นที่การบรรลุนิพพานเท่านั้น ผู้ที่มีศรัทธาขอถือว่าพ้นจากทรมณะโมหนียกรรมแล้ว ซึ่งขั้นต่อไปศรಾವกะจะต้องเอาชนะจาริทรโมหนียกรรม (ความประพฤติผิด) อีก โดยการปฏิบัติพรต ๑๒ ข้อ สำหรับฆราวาสคือ มหาพรต ๕ ประการบางส่วน คุณพรต ๓ (Three gunavratas) และศึกษาพรต ๔ (Four siksavratas) และต้องกำหนดความปราถนาด้วย จนกระทั่งถึงมหาพรตได้อย่างสมบูรณ์ มีชีวิตเหมือนนักบวช ในชั้นที่จิตมีพัฒนาการสูงขึ้น ศรಾವกะจะถูกเรียกว่า ไนษฎิกะ (Naiṣṭhika) ซึ่งจะใช้ชีวิตเหมือนนักบวช

ดังนั้นในชั้นแรกของคฤหัสถ์คือการเริ่มด้วยการมีศรัทธาขอ ตามทรมณะของเซนถือว่า คนที่ไม่ถือพรตแต่ก็มีศรัทธาขอแล้วก็จะไม่ต้องไปเกิดในนรก หรือว่าเกิดเป็นสัตว์ หรือเกิดเป็นผู้หญิง หรือเกิดเป็นคนชั้นต่ำ หรือรูปร่างไม่สมบูรณ์ หรือมีอายุสั้น หรือยากจนเลย ผู้ที่บริสุทธิ์โดยมีศรัทธาขอ จะเป็นเจ้าแห่งความสง่างาม กำลังความฉลาด ความกล้าหาญ ความมีชื่อเสียง ความมั่งคั่ง ความเป็นผู้ชนะ และความยิ่งใหญ่ และจะไปเกิดในครอบครัวที่ดีและมีความเจริญรุ่งเรือง การมีศรัทธาขอแสดงถึงการไม่ติดข้องภายใน แต่เน้นทั้งการไม่ติดข้องภายในและการไม่ติดข้องภายนอก (การสละโลภีสุข) ผู้มุ่งความหลุดพ้นต้องสละทั้งการติดข้องภายในและภายนอกโดยมีศรัทธาขอเป็นพื้นฐาน

^๑ Sarvepalli Radhakrishnan, and Charles A. Moore, A

จะทำให้พัฒนาไปถึงการไม่ติดข้องภายนอก ทำให้บรรลุความหลุดพ้นได้

๕.๔.๒ พรตของคฤหัสถ์

ในอุปาสกตต่างคช (Upāsakadāsāṅga) และรัตนกรันทรศราวากาจาระ (Ratnakaraṇḍasrāvakaścitra) กล่าวถึงข้อปฏิบัติสำหรับคฤหัสถ์ไว้ ๑๒ ข้อ คือ

๑. พรต ๕ (บางส่วน จนพรต)

๒. คนพรต ๓

๓. ศึกษาพรต ๔

พรต ๕ ประกอบด้วย

๑. ไม่เบียดเบียน (อหิงสา - Ahimsā)

๒. มีสัตย์ (สัตยะ - Satya)

๓. ไม่ขโมย (อัศเตยะ - Asteya)

๔. การบังคับใจตนเอง (พรหมจรรยา - Brahmacharya)

๕. การไม่ติดข้องในสิ่งทั้งปวงหรือความไม่เป็นเจ้าของ (อปริกรหะ - Aparigraha)

พรต ๕ ประการแรกมีในสมัยปารศวนาถ ส่วนพรตข้อ ๕ ทานมหาวีระ^๓ มาเพิ่มขึ้นเอง โดยการแบ่งพรหมจรรยาและความไม่เป็นเจ้าของซึ่งมีความสำคัญพอ ๆ กัน ออกเป็น ๒ ข้อ ด้วยเหตุที่ทานมหาวีระเน้นความไม่เป็นเจ้าของมาก นักบวชของท่านจึงเป็นนักบวชเปลือยคือพวกที่ถือนิกายหิคมพร ส่วนนักบวชของท่านปารศวนาถจึงเป็นพวกที่นุ่งห่มเสื่อผ้าคือ พวกที่ถือนิกายเศวตามพร^๔

Walther Schubring, The Doctrine of The Jainas (Delhi:

Motilal Banarsidass, 1978), p. 297.

^๒ ศาสตร์ของศาสนาเชนองค์ที่ ๒๓ ซึ่งมีชีวิตอยู่ในราว ๓๐๐ ปีก่อนพุทธกาล

^๓ ศาสตร์ของศาสนาเชนองค์ที่ ๒๔ ซึ่งเป็นองค์สุดท้าย มีชีวิตอยู่ร่วมสมัยกับพระ

พุทธองค์ มีนามเดิมว่า วรชมานะ

^๔ นิกายที่สาวกนุ่งผ้าและถือการปฏิบัติเข้มงวดและเคร่งครัดมาก

^๕ นิกายที่สาวกนุ่งผ้าขาวและถือการปฏิบัติที่ลดหย่อนกว่านิกายหิคมพร

๑. อหิงสา คือ หลักการงดเว้นจากการประทุษร้ายต่อสิ่งมีชีวิตทั้งปวง หรือคือหลักการไม่เบียดเบียนนั่นเอง โดยทั่วไปความคิดเกี่ยวกับเรื่องอหิงสานี้ ในอินเดีย แยกออกเป็น ๒ สายคือ

๑. สายที่มีใจยึดมั่นในหลักอหิงสา เช่นลัทธิบางลัทธิที่นิยมการฆ่าสัตว์ เพื่อชูชาวยัญ

๒. สายที่ยึดมั่นในหลักอหิงสา เช่น ศาสนาเชน

โดยปกติคามธรรมชาติของคนมักมีแนวโน้มที่ชอบรับประทานเนื้อสัตว์ ซึ่งทำให้ดูเหมือนว่า ชีวิตดำเนินไปได้โดยการอาศัยชีวิตของผู้อื่น ซึ่งดูเหมือนไม่เป็นการยุติธรรมเลย เพราะสิ่งมีชีวิตไม่ว่าจะเป็นคนหรือสัตว์ก็ตามย่อมต้องรักชีวิตของตนเองด้วยกันทั้งสิ้น ดังนั้นการไม่เบียดเบียนต่อสิ่งมีชีวิตย่อมถือเป็นคุณธรรมอันสูงสุด เพราะเป็นการบังคับและหยุดยั้งธรรมชาติภายในของตนเองได้ ตามทฤษฎีของเชนการถือหลักอหิงสานั้น ต้องมีการงดเว้นการประทุษร้ายต่อสิ่งมีชีวิต ทั้งกาย วาจา และใจ โดยเฉพาะทางใจเชนถือว่าเป็นส่วนสำคัญที่สุด เพราะเชนถือว่าความคิดคือบิดาของการกระทำ คนเราจะทำอะไรได้ก็ย่อมเริ่มต้นมาจากความคิดเสียก่อน ดังนั้นเชนจึงแบ่งการเบียดเบียน (อหิงสา) ออกเป็น ๒ ชนิดคือ

๑. การเบียดเบียนทางความคิด (ภาวอหิงสา-Bhāvahimsā) ซึ่งถือว่าเป็นการเบียดเบียนที่แท้จริง (นิศัยอหิงสา - Niścayahimsā) ฤคเจันทรอาจารย์ กล่าวไว้ว่า "การเบียดเบียนภายในทำให้ชีวิตมืดมอง ในขณะที่การกระทำภายนอกเป็นการประกาศความรุนแรง ซึ่งเราจะเห็นได้ชัดว่า การกระทำภายนอกบางทีก็ก่อให้เกิดอันตรายแต่บางทีก็ไม่ แต่การเบียดเบียนภายในจะก่อให้เกิดอนุภาคของกรรมขึ้น"

๒. การเบียดเบียนทางการกระทำ ถือว่าเป็นผลจากการเบียดเบียนทางความคิด เพราะว่าถ้าจิตบริสุทธิ์ ความบริสุทธิ์ทางกายก็ไม่มีปัญหา ดังนั้นจึงสามารถหลีกเลี่ยงการเบียดเบียนทางการกระทำได้ก็โดยการหลีกเลี่ยงความรู้สึกผิดชอบ หรือหลีกเลี่ยงความสุขและความทุกข์ทางโลก ในทางปฏิบัติการทำอันตรายต่อพลังทั้ง ๑๐ ของสิ่งมีชีวิต (Ten vitalities) คือ ประสาทสัมผัสทั้ง ๕ อำนาจของจิต ๓ วาจาและร่างกาย

อายุและการหายใจ ถือว่าเป็นหิงสา ดังนั้นหิงสาจึงรวมทั้งการฆ่า การทำร้ายร่างกาย การจำกัดความคิดและวาทาของผู้อื่น การต่อต้านความปรารถนาของผู้อื่น เพราะฉะนั้น ถ้าหากจะกล่าววาทาหิงสาให้แก่เพียงการไม่ทำร้ายสิ่งมีชีวิตจึงถือว่าไม่ถูกต้อง ต้องให้หิงสาสิทธิเสรีภาพในการคิดและการพูด ซึ่งเป็นพื้นฐานทางประชาธิปไตยในสังคมอิสระด้วย

หลักอหิงสาของเซนนั้นสัมพันธ์กับทฤษฎีสยามทวาท^๑ (ทฤษฎีที่กล่าวว่าความรู้เป็นสิ่งสัมพัทธ์) หรือ ทฤษฎีอเนกนัตวาท^๒ (ทฤษฎีที่ถือว่าสิ่งแท้จริงทั้งฝ่ายวัตถุและชีวะมีจำนวนนับไม่ถ้วน และแต่ละสิ่งของสิ่งแท้จริงนี้มีคุณลักษณะของตนเองอีกนับไม่ถ้วน) อย่างใดสักหรืออาจกล่าวได้ว่าหลักอหิงสาเป็นตัวช่วยส่งเสริมให้ทั้งทฤษฎีสยามทวาทและทฤษฎีอเนกนัตวาท เพราะว่าเมื่อเราขยายการยอมรับหลักอหิงสาจากการเคารพในชีวิตไปถึงการเคารพในความคิด เราก็ย่อมต้องยอมรับหลักอเนกนัตวาทที่ว่าทรรศนะทั้งหลายหรือข้อความทั้งหลายย่อมมีความสัมพันธ์กัน เพราะฉะนั้นทุกข้อความย่อมมีความจริง ประโยคที่ขัดแย้งกัน ๒ ประโยคย่อมไม่มีความจำเป็นใดที่จะไปปฏิเสธข้อความใด ข้อความหนึ่ง เพราะการขัดแย้งอาจเป็นการขัดแย้งแบบผิวเผินเท่านั้น การมองให้กว้างย่อมหลีกเลี่ยงการทะเลาะเบาะแว้งซึ่งไม่ทำให้เกิดความขัดแย้งทางจิต เราจะพบจากประสบการณ์ประจำวันว่าลักษณะของความขัดแย้งสามารถพิจารณาได้หลายทรรศนะ เช่น ต้นไม้ต้นเดียวก็อาจมองว่าเคลื่อนที่ได้โดยดูจากกิ่งก้านสาขา และอาจมองว่าไม่สามารถเคลื่อนที่ได้จากรากและลำต้น โดยปกติเราไม่ชอบฟังทรรศนะจากคนอื่น เพราะความหยิ่งและความรังเกียจ ส่วนผู้ที่ถือหลักอหิงสาซึ่งพ้นจากความใคร่และความไม่อยาก ย่อมจะไม่มองปัญหาต่าง ๆ ด้วยอารมณ์และจะสามารถเข้าถึงความจริงได้โดยการปรองดอง หลักอหิงสาจะสอนให้เป็นนายของอารมณ์และยอมรับ ทรรศนะของผู้อื่นอีกด้วย

ขอบเขตของอนุพรต (พรตสำหรับคฤหัสถ์) ของหลักอหิงสา
หลักอหิงสาสำหรับคฤหัสถ์ขึ้นอยู่กับการศึกษาในเรื่องต่อไปนี้

^๑ เป็นทฤษฎีแห่งความรู้หรือญาณวิทยาของเซน ความหมายอันแท้จริงของทฤษฎีคือ "ความเป็นสิ่งสัมพัทธ์ของความรู้"

^๒ เป็นทฤษฎีอภิปรัชญาที่สำคัญของเซน ซึ่งแปลว่าทฤษฎีว่าด้วยควมมากมายแห่งสิ่งแท้จริง (Reality)

๑. ผู้ปฏิบัติต้องรับผิดชอบต่อครอบครัวในการดำรงชีวิตและการหาสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิต

๒. ผู้ปฏิบัติต้องรักษาชีวิตของตนเองและประเทศชาติให้พ้นจากการรุกรานของข้าศึกศัตรู

ในข้อแรกนั้นคนที่สละทิ้งต้องมีความระมัดระวังที่จะเลือกอาชีพซึ่งจะทำให้เกิดการเบียดเบียนน้อยที่สุด การเบียดเบียนซึ่งทำลงไปภายใต้สิ่งแวดล้อมทางอาชีพเราเรียกว่า อุทยมีหิงสา (Udyamihiṃsā) ซึ่งสามารถจะหลีกเลี่ยงได้ เมื่อพัฒนาจิตไปถึงขั้นที่ ๘ (การพัฒนาจิตจะกล่าวโดยละเอียดในภายหลัง) ส่วนการเบียดเบียนด้วยความไม่ตั้งใจที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน เช่น การปรุงอาหารและอื่น ๆ ซึ่งเป็นไปไม่ได้ที่จะยกเลิกการเบียดเบียนได้ในขั้นแรก ๆ การเบียดเบียนแบบนี้เรียกว่า อารัมภหิงสา ซึ่งจะเลิกได้ในขั้นที่ ๘ ส่วนในข้อ ๒ นั้น เมื่อคนใดคนหนึ่งถูกสิ่งแวดล้อมบังคับให้ต้องทำสงครามเรียกว่าเป็นความชั่วที่จำเป็นการเบียดเบียนแบบนี้เรียกว่า วิโรธหิงสา (Virodhihiṃsā) ถ้าเป็นการเบียดเบียนโดยความตั้งใจเรียกว่า สังกัลปีหิงสา เป็นการเบียดเบียนที่ชาวบ้านต้องหลีกเลี่ยงโดยเด็ดขาด การเบียดเบียนโดยความตั้งใจนี้รวมถึงการเบียดเบียนที่เกิดจากความขบขันหรือการกระทำซึ่งเกิดจากอารมณ์ แต่อย่างไรก็ตามหิงสาทั้ง ๓ แบบแรกก็ต้องเลิกโดยเด็ดขาดในขั้นสุดท้าย เพราะใครก็ตามที่จะบรรลุโมกษะย่อมต้องมีการพัฒนาจิตโดยการประพฤติชอบและปราศจากการเบียดเบียนโดยสิ้นเชิง

การล่วงละเมิดหลักอหิงสา

การล่วงละเมิดหรือในปรัชญาเซนเรียกว่า อติจาระ (Aticāras)

นั้นสำหรับหลักอหิงสามีขอบเขตกว้างขวางมาก ในขั้นแรกชาวบ้านไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงการเบียดเบียนสิ่งมีชีวิตทุกชนิดได้ จึงต้องเริ่มจากการไม่เบียดเบียนสิ่งมีชีวิตที่เคลื่อนไหวได้เสียก่อน แล้วค่อย ๆ ปฏิบัติต่อมาจนกระทั่งสามารถหลีกเลี่ยงการเบียดเบียนสิ่งมีชีวิตที่เคลื่อนไหวไม่ได้ อย่างไรก็ตามการเบียดเบียนที่เกิดขึ้นจากความตั้งใจนั้นยอมถือว่าเป็นการล่วงละเมิดที่รุนแรงกว่าการเบียดเบียนที่ไม่ได้ตั้งใจ ตามคำสอนของเซน อติจาระเกี่ยวกับ

หลักอหิงสานั้นมี ๕ อย่าง คือ

๑. บุกรหรือมีคสิ่งมีชีวิตอย่างแน่นอน
๒. คีสิ่งมีชีวิต
๓. ตัก
๔. บรรทุกหนักเกินไป
๕. มีให้อาหารและเครื่องคิม

อติจาระทั้ง ๕ นี้ ถ้าทำด้วยแรงผลักดันของอารมณ์ถือว่าเป็นการกระทำผิด แต่การกระทำทั้ง ๕ ดังกล่าว ถ้ากระทำต่อเด็กหรือคนรับใช้โดยมีเจตนาจะสั่งสอนให้กระทำถูก เช่น การตีเด็กเพื่อสั่งสอนเมื่อเขาทำผิด ก็ยอมไม่ได้ถือว่าเป็นการเบียดเบียนเด็ก ซึ่งแสดงให้เห็นว่า เชนพิจารณาเวทนาของการกระทำเป็นหลักสำคัญ

ความเข้าใจผิดบางประการ เกี่ยวกับหลักอหิงสา

การกระทำบางอย่าง เช่น การกินเนื้อสัตว์ที่ตายแล้ว คนทั่วไปมักนึกว่ามีได้เป็นการเบียดเบียนสิ่งมีชีวิตแต่อย่างไร แต่ตามทรรศนะของเชนถือว่าเป็นการเข้าใจผิดเพราะในเมื่อสัตว์ที่ตายแล้ว อาจมีสิ่งมีชีวิตที่เรียกว่า นิโคทะ อยู่ในนั้น การกินเนื้อสัตว์ที่มีนิโคทะอยู่ก็เท่ากับการทำลายสิ่งมีชีวิตหรือแม้กระทั่งการกินน้ำผึ้งที่หยดจากรังผึ้งแล้ว ก็เช่นกัน เพราะในน้ำผึ้งหรือในร่างกายของสัตว์ที่มีชีวิตขนาดใหญ่ อาจมีสิ่งมีชีวิตเล็กๆ ที่เรียกว่า นิโคทะ (Nigoda) อาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก หรือถ้ามีสัตว์บางตัวต้องทนทุกข์ทรมานกับบาดแผลหรือโรคภัยไข้เจ็บซึ่งไม่มีทางรักษาหาย เราก็ไม่ควรที่จะฆ่ามันแม้จะมีเจตนาเพื่อช่วยให้มันพ้นจากความทุกข์ทรมานนั้น โดยให้ถือเสียว่าการที่สัตว์นั้นได้รับทุกข์ทรมานก็เนื่องมาจากผลกรรมในอดีต หรือถ้ามีสัตว์บางตัวเป็นสัตว์ร้าย ถ้าปล่อยไว้จะทำอันตรายต่อสัตว์อื่น ๆ อีกมากมาย ตามทรรศนะของเราไม่ควรฆ่าสัตว์นั้น เรากระทำไค้แต่เพียงควบคุมมันให้มันไปทำอันตรายต่อคนหรือสัตว์อื่นเท่านั้น

การเบียดเบียนในนามของศาสนา

แม้ว่าหลักอหิงสา ความเห็นอกเห็นใจกัน และความรักจะเป็นแกนหลักของทุกศาสนา แต่ก็ยังมีศาสนาใหญ่ ๆ ในโลกอีกหลายศาสนาที่ถือว่าการกระทำเบียดเบียนที่เป็นไปเพื่อพิธีกรรมทางศาสนา หรือเป็นไปในนามของศาสนา โดยเห็นว่าแม้การเบียดเบียนจะเป็นความชั่ว แต่เมื่อได้รับการอนุมัติจากบัญญัติของศาสนาก็ถือว่าไม่เป็นบาป ทุกสิ่งทุกอย่างที่จัดขึ้นเพื่อสังเวทหรือเพื่อพระประสงค์ของเทพถือว่าไม่เป็นบาป และยังมีความเชื่อที่แปลกประหลาดอีก ๒ ประการ ซึ่งบูรพารณลัทธินิยมกล่าวไว้คือ

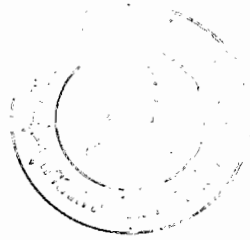
๑. ผู้ที่ถูกฆ่าในขณะที่กำลังมีความสุข ก็จะได้ไปเกิดในสภาพที่มีความสุขเช่นเดิมในชาติต่อไป

๒. ผู้ที่ถูกฆ่าขณะกำลังอยู่ในสภาพที่เข้าฌานอย่างลึก จะทำให้ผู้นั้นบรรลุโมกษะได้

หรือยังมีบุคคลอีกกลุ่มหนึ่งที่เรียกว่า ขรปติกา (Kharapatikās) เชื่อว่าการบรรลุโมกษะจะเกิดขึ้นได้เมื่อตายแล้วเท่านั้น

ความเชื่อดังกล่าวทั้งหลายตามทรรศนะของเชนถือว่าเป็นความเชื่อผิด ๆ เพราะเชนศาสนิกชนทุกคนต้องดำเนินชีวิตไปตามหลักอหิงสา ดังนั้นพวกเขาจึงต่อต้านการทารุณสัตว์ ต่อต้านสงคราม แม้ว่าสิ่งนั้นจะเป็นการกระทำเพื่อป้องกันตนเอง พลังของการไม่เบียดเบียนจะกลายเป็นอาวุธที่ทรงพลัง เพราะการไม่เบียดเบียนหมายถึงชัยชนะต่อสัญชาตญาณภายในของตนเอง

๒. สัตยะ (Satya) คำว่าสัตยัม (Satyam) ตามความหมายของเชนคือเป็นหลักจริยศาสตร์ข้อหนึ่งซึ่งกล่าวถึงการรักษาความสัตย์และต้องเป็นหลักการทำที่สนับสนุนหลักอหิงสาคด้วย การรักษาความสัตย์คือ การพูดแต่ความจริง ต้องงดเว้นการพูดเท็จ หรือพูดไม่จริงทั้งปวง นอกจากนั้นยังต้องงดเว้นการพูดเกินความจริง การพูดหยาบคาย การพูดที่ก่อให้เกิดความเจ็บปวดหรือเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น การพูดโดยปราศจากความคิด การพูดด้วยความโกรธ การพูดจากความหยิ่งยะโส ความกลัว และการพูดที่ก่อให้เกิดการทารุณกรรม

การแบ่งประเภทของความจริง
 โสมทเวะ แบ่งประเภทของความจริงออกตามการผสมระหว่างความจริง
 กับความเท็จดังต่อไปนี้^๑

๑. สัตยสัตยะ (Satyasatya) ความจริงทั้งหมด
 ๒. อสัตยสัตยะ (Asatyasatya) มีทั้งความจริงและความเท็จ โดยที่ความจริงมากกว่า
 ๓. สัตยาสัตยะ (Satyāsatya) มีทั้งความจริงและความเท็จ โดยที่ความจริงมากกว่า
 ๔. อสัตยาสัตยะ (Asatyāsatya) ความเท็จทั้งหมด
- การแบ่งประเภทของความเท็จ
- อภุคจันทรธา แบ่งความเท็จออกเป็น ๔ แบบคือ^๒
๑. การปฏิเสธความมีอยู่ของสิ่งหนึ่งโดยการอ้างถึงตำแหน่ง เวลา และธรรมชาติของมัน
 ๒. การยืนยันความมีอยู่ของสิ่งที่ไม่ได้อยู่ โดยอ้างถึง ตำแหน่ง เวลา และธรรมชาติของมัน
 ๓. ถือเอาสิ่งหนึ่งแทนอีกสิ่งหนึ่ง
 ๔. รวมทั้ง
 - ๔.๑ การกล่าววาทาที่สมควรจะถูกตีเตียน (ครทิตะ - Garhita)
 - ๔.๒ การกล่าววาทาที่เป็นบาป (ส่าวทยะ - Sāvadya)
 - ๔.๓ การกล่าววาทาที่ก่อให้เกิดความเจ็บปวด (อปริยะ - Apriya)
- ๔.๑ ครทิตะ เช่น การนินทา การพุกตลก การพุกตลกในสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ การพุกตลกในสิ่งไร้สาระ และพุกตลกต่อต้านศาสนา
- ๔.๒ ส่าวทยะ เช่น การพุกตลกที่ก่อให้เกิดการคัด การตี การไล่ การค้า และการขโมย

^๑ Ibid., p. 115.

^๒ Ibid., p. 116.

๔.๓ ขปริยะ เช่น การพูดที่ก่อให้เกิดความไม่พอใจ ความกลัว ความเจ็บปวด ความโกรธ ความเศร้า การทะเลาะ ความเจ็บปวดในจิตใจของผู้อื่น

อธิการะหรือการวางละเมิด ๕ ประการคือ

๑. กล่าวให้ร้าย (สหัสถยาชยานะ— Sahasabhyākhyāna)
๒. เปิดเผยความลับของผู้อื่น (รโห'ภยชยานะ — Raho'bhyākhyāna)
๓. เปิดเผยความไว้วางใจของภรรยาคนอื่น (สวทาร์มันทรภะ — Svadāramantrabheda)

๔. แนะนำผิด ๆ (มฤโสปเทศ — Mr̥sopadesā)

๕. การเขียนข้อความผิด ๆ (กุตฺเลขกรณ — Kūtaলেখকরণ)

อธิการะทั้ง ๕ ดังกล่าวนี้กล่าวโดย อุปาสคทศวงคะ (Upāsakadaśanga)

ส่วนอธิการะ ๕ ตามความเชื่อของพวกทศัมพรมีดังนี้คือ

๑. สั่งสอนผิด ๆ (มิชโยปเทศทานะ— Mithyopadesādāna)
๒. เปิดเผยความลับของผู้อื่น (รโห'ภยชยานะ — Raho'bhyakhyāna)
๓. การทำปลอม (กุตฺเลขกริยา — Kūtaলেখক্ৰিয়া)
๔. การทำให้เกิดความไม่ไว้วางใจ (นยาสาปหาร — Nyāsāpahāra)
๕. การเปิดเผยจุดประสงค์ที่เป็นความลับของคนอื่น (สาการ์มันทรภะ — Sākāramantrabheda)

๓. อัสเตยะ (Asteya) คือ การงดเว้นจากการขโมยหรือการถือเอาสิ่งของของผู้อื่นที่เจ้าของยังมีโดยมิให้ ซึ่งผู้ปฏิบัติธรรมะชั้นนี้ จะต้องงดเว้นจากการขโมยทั้งกาย วาจา และใจ นอกจากนั้นคุณธรรมชั้นนี้ยังรวมถึงการหลีกเลี่ยงที่จะดำเนินชีวิตด้วยความไม่ซื่อสัตย์สุจริตด้วย และก็เช่นเดียวกับศีล ๕ คือหลักอัสเตยะนั้นก็จะต้องนำไปเพื่อการสนับสนุนหลักอหิงสา การขโมยเกิดขึ้นจากความโลภหรือความอยากได้ เพื่อหวังผลประโยชน์ในค่านความมั่งคั่งร่ำรวย ซึ่งความอยากได้นี้บางครั้งมันจะทำให้เกิดความเห็นผิด และพยายามทำทุกอย่างเพื่อให้ได้สิ่งที่ต้องการมาโดยมิได้คำนึงถึงศีลธรรม เช่น การขโมย การกระทำดังกล่าวดูว่าเป็นการ เบียดเบียนผู้อื่นโดยตรง ผู้ใดที่ปฏิบัติตามหลักอัสเตยะได้ก็เท่ากับปฏิบัติหลักอหิงสาได้ด้วย

การลวงละเมิดหลักอัสเตยะ

๑. สเตนปรโยคะ (Stenaprayoga) คือการส่งเสริมการโจรกรรม
ไม่ว่าจะเป็นโดยทางตรงหรือทางอ้อม รวมทั้งการให้ความช่วยเหลือทางการเงินแก่
พวกขโมยด้วย

๒. ตทาหตุคาทานะ (Tadahrtādāna) คือการได้รับสิ่งของที่ถูกลักขโมยมา
แม้จะมีได้เป็นผู้ประกอบการกระทำดังกล่าว หรืออาจหมายถึงการรับสิ่งของที่ขโมยมาโดยมิ
ได้ขอ หรือซื้อในราคาต่ำ

๓. วิรุทธราชยาติกรรม (Viruddharājyātikrama) คือการละเมิด
กฎหมายของประเทศหรือรัฐ ซึ่งหมายถึงการดำเนินธุรกิจที่ตองห้าม หรืออาจหมายถึงการ
ยึดทรัพย์ สิ่งของ จากประเทศที่เป็นศัตรู

๔. หินาธิกมานอนมนะ (Hinādhikamānonmana) คือการโกง
การตวง การชั่ง ในการค้าขายเพื่อให้ได้กำไรมากขึ้น

๕. ปรัติรูปก วยวหาร (Pratirūpaka Vyavahāra) คือการเจือ
ปนของไม้ค้ำลงในของดี เพื่อผลประโยชน์ทางการค้า

๖. พรหมจรรยา (Brahmacarya) คือการรักษาพรหมจรรย์ ในกรณี
ของนักบวชปฏิบัติพรตข้ออย่างเข้มงวดจะต้องงดเว้นเกี่ยวข้องกับเพศตรงข้าม
โดยสิ้นเชิงทั้งทางกาย วาจา ใจ ส่วนในกรณีของคฤหัสถ์เราจะเห็นว่าเป็นไปไม่ได้ที่จะ
ปฏิบัติพรตข้ออย่างเข้มงวดแบบนักบวช เพราะว่าการมีครอบครัวย่อมหลีกเลี่ยงไม่พ้นในการ
เกี่ยวข้องกับเพศตรงข้าม ซึ่งนักปราชญ์เซนก็เห็นปัญหาอันนี้จึงได้กล่าววว่าหลักพรหม
จรรย์สำหรับนักบวชนั้น ก็คือการเน้นที่การมีสามีหรือภรรยาเดียว ทั้งทางกาย วาจา ใจ
การมีใจผูกพันกับชายหรือหญิงอื่นในขณะที่คนมีคู่ครองแล้วถือว่าเป็นการผิดคุณธรรมข้อนี้ การ
ดำเนินชีวิตอย่างมีสามี-ภรรยาเดียว ย่อมจะช่วยให้ปฏิบัติที่มีความปลอดภัย รวมทั้งจะทำ
ให้ชีวิตครอบครัวมีความสุข

การลวงละเมอคือพรหมจรรย์ ๕ ประการคือ

๑. อิตวราปริกฤติกาคนะ (Itvarāparigrhītāgamana) คือการไปยุ่งเกี่ยวหรือมีเพศสัมพันธ์กับหญิงโสเภณี เพราะคำว่า อิตวรา หมายถึงหญิงโสเภณีหรือเมียเก็บ แต่อาจารย์ อธิบายคำว่า อิตวราว่าไม่ได้หมายถึงโสเภณีเท่านั้น แต่หมายถึงผู้หญิงที่จะมาทำให้ชีวิตครอบครัวเกิดการแตกแยก

๒. อปริกฤติกาคนะ (Aparigrhītāgamana) หมายถึงการไปยุ่งเกี่ยวกับหญิงโสเภณี แม้หมายถึง หญิงที่ไม่มีเจ้าของ

๓. อนันฺทกริทา (Anāṅgakrīḍā) หมายถึงการใช้เครื่องมือเพื่อสัมผัสอวัยวะทางเพศ ซึ่งก่อให้เกิดความปรารถนาทางเพศ

๔. กามโภคติวราภิลษา (Kāmaḥogativrābhilāsa) ตามคำศัพท์หมายถึงการมีความปรารถนาในเพศสัมพันธ์มากเกินไป รวมถึงการใช้เครื่องมือสำหรับความเพลิดเพลินในทางเพศด้วย

๕. ปรวิวาหกรณะ (Paravivāhakarāṇa) คฤหัสถ์จะต้องไม่กล่าวถึงการเตรียมจัดงานแต่งงานโดยเปิดเผยถ้าไม่จำเป็น ซึ่งการทำเช่นนี้จะแสดงถึงความสนใจทางเพศโดยเปิดเผย

๕. อปริกรหะ (Aparigraha) คือความไม่เป็นเจ้าของหรือการไม่คิดข้อยในสิ่งทั้งปวง หมายถึงการทำใจไม่ให้เพลิดเพลินยินดีในกามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะหรือสิ่งที่สัมผัสได้ทางกาย สำหรับพรตชนจะเห็นไच्छ์คิโนกรณีนของนักบวช ซึ่งจะสละทรัพย์สินสมบัติและสิ่งของทุกชิ้นของตนเองก่อนออกมาเพ็ญพรต แต่การสละเพียงสมบัติทางกายนั้นไม่เพียงพอ ถ้าใจยังมีความรู้สึกเป็นเจ้าของอยู่ การที่ยังติดจากทรัพย์สินสมบัติสิ่งของไม่ไค้นนั้นอาจจะทำให้กลับเป็นเจ้าของมันใหม่ ดังนั้นการไม่เป็นเจ้าของต้องปฏิบัติทั้งทางกาย วาจา และใจ นักพรตที่แท้จริงจะปฏิบัติพรตชนนี้ได้อย่างเข้มงวด การไม่คิดข้อยในสิ่งทั้งปวงจะรวมถึงการไม่คิดข้อยในร่างกายและจิตใจของตนเองอีกด้วย ซึ่งจะเป็นวิถีทางนำไปสู่การบรรลุโมกษะได้ แต่ในกรณีของผู้ครองเรือนพรตชนนี้ก็หย่อนความเข้มงวดไป เพราะถือว่าชีวิตการครองเรือนกับการเป็นเจ้าของในสิ่งต่าง ๆ ยังแยกจากกันไม่ได้ ดังนั้น

ผู้ครองเรือนที่ปฏิบัติพรตชั้นนั้น เน้นที่ความพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ เพราะนักปราชญ์ของเขามองเห็นว่า ถ้าผู้ครองเรือนทุกคนต้องปฏิบัติพรตขอพรวิเศษหะควยความ ชำรงวงศ์ตระกูลก็จะคงอยู่ไม่ได้ การไม่คิดของในสิ่งทั้งปวง เริ่มจากการจำกัดความปรารถนาของตนในขณะที่ยังเริ่มผู้ครองเรือนและพัฒนาไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งสามารถละทิ้งความปรารถนาทั้งปวงได้ ถือได้ว่าชีวิตได้บรรลุความบริสุทธิ์แล้ว

การคิดของหรือความเป็นเจ้าของ (ปริครหะ) เกิดจากโมหกรรม โมหะแบ่งเป็น ๒ ชนิดคือ ความพอใจและความไม่พอใจ ความพอใจก่อให้เกิดการคิดของ (ปริครหะ) ส่วนความไม่พอใจก่อให้เกิดการเบียดเบียน (หิงสา) ดังนั้นโมหะจึงทำให้เกิดทั้งการคิดของหรือความเป็นเจ้าของและการเบียดเบียน คุณธรรมขอพรวิเศษจึงมีความสำคัญเท่า ๆ กับหลักอหิงสา ปริครหะแบ่งเป็น ๒ ประเภทคือ

๑. ปริครหะภายใน (การคิดของภายใน) ซึ่งรวมถึงมิตยาทรศนะ กษายะทั้ง ๔ และ โนกษายะ ๘ ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นสัญญาณของการคิดของ และจะหลีกเลี่ยงได้เมื่อปฏิบัติคุณธรรมขอพรวิเศษนี้

๒. ปริครหะภายนอก (การคิดของภายนอก) ซึ่งหมายถึงการพึงใจหรือพอใจในความเป็นเจ้าของของสิ่งเหล่านี้คือ เกษตร (แฉกดิน) วัสดุ (บ้าน) หिरัญยะ (เหรียญ) สุวรรณ (ทอง) ชนะ (สัตว์ต่าง ๆ เช่น วัว ควาย หมู ม้า) ทาสี (คนรับใช้หญิง) ทาส (คนรับใช้ชาย) กุปยะ (เพชรพลอย เครื่องประดับ) ศยยาสน (เตียง) สิ่งของฟุ่มเฟือยหรือไม่จำเป็นอื่น ๆ

การล่วงละเมิดพรตขอพรวิเศษนี้ มี ๕ ประการ คือ

๑. เกษตร - วัสดุ - ปริมาณतिक्रमणे (Kṣetra - vastu - pramaṇātikramaṇa) คือการแสวงหาบ้านและที่ดินเพิ่มเติมจากที่มีอยู่แล้วนำไปรวมกับที่มีอยู่เพื่อให้ปริมาณดังที่จะได้ไม่มากเกินไปจนเกินจำนวนที่คงลี้ภัยไว้

๒. หिरัญสุพรรณ ปริมาณतिक्रमणे (Hiranyasuvarṇapramāṇā tikramaṇa) คือ การให้สิ่งของมีค่าแก่ผู้ตนเคยหรือรู้จัก โดยมีจุดประสงค์เพื่อหวังผลตอบแทนแบบเดียวกัน

๓. ธนาธานยปรมาณาดิกรรณะ (Dhanadhānyapramāṇātikramaṇa) หมายถึงการไปเก็บเกี่ยวพืชผลจากที่ใดที่หนึ่งเพื่อนำกลับมาใช้บริโภคกันกรณีที่เราพืชผลที่มีอยู่นั้นหมดไปแล้ว

๔. ทวีปทศุชยปรมาณาดิกรรณะ (Dvipadacatuspadapramāṇātikramaṇa) คือการตระเตรียมเพื่อรับลูกสัตว์ที่จะเกิดใหม่นอกฤดูปฏิบัติพรต

๕. กุพยธาคุปรมาณาดิกรรณะ (Kupyadhātupramāṇātikramaṇa) คือการนำเครื่องประดับมาเชื่อมให้ติดกันเพื่อให้ความมันน้อยลง ไม่เกินจำนวนที่จำกัดไว้ในการรักษาพรต

อภิความทั้ง ๕ แสดงให้เห็นถึงธรรมชาติที่เป็นจุดอ่อนของมนุษย์ว่ามีความโลภ แต่ต้องการแสดงให้ผู้อื่นเห็นว่าตนไม่มีความโลภหรือโลภน้อย มนุษย์เรามีแนวโน้มที่จะต้องการความเป็นเจ้าของ การสะสมทรัพย์รวมทั้งการหวังผลกำไรมาก ๆ นอกจากจะเป็นอุปสรรคในการทำให้จิตพัฒนาแล้ว ยังเป็นอุปสรรคในการสร้างความยุติธรรมของสังคมอีกด้วย รวมทั้งยังทำให้ความเจริญก้าวหน้าของสังคมช้าลง ดังนั้นถ้าบุคคลในสังคมส่วนใหญ่ปฏิบัติพรตข้อปลีกย่อยได้อย่างแน่นอนสม่ำเสมอ นอกจากจะเป็นผลดีในด้านการพัฒนาการทางจิตแล้ว สังคมก็จะเจริญก้าวหน้าตามไปด้วย

๕.๔.๓ พรตรองสำหรับคฤหัสถ์

พรตรองสำหรับคฤหัสถ์ตามทรรณะของเชน มี ๗ ข้อ และพรตทั้ง ๗ ข้อนี้มีหลักการทั้งรักษาและส่งเสริมอนพรต ๕ ดังกล่าว พรตรองทั้ง ๗ ข้อนี้รวมเรียกว่า คีลพรต (Śīlavratas) ซึ่งแบ่งเป็น ๒ คือ

คุณพรต (Guṇavratas) ๓ และ

ศึกษาพรต (Śikṣāvratas) ๔

๕.๔.๓.๑ คุณพรต ๓ ที่กล่าวไว้ใน Tattvārathasūtra (คัตถวารณสูตร) มีดังนี้คือ

Surendranath Dasgupta, A History of Indian Philosophy,
Vol. I, p. 200.

^๒ Dayanand Bhargava, Jaina Ethics, p. 125.

๑) ทิศพรต (Digvrata)

๒) เทศาวกาศิก (Deśāvakaśika) ซึ่งตามทรรศนะของพวกเศวตามพร
จะเป็นโกโคปโกคะ

๓) อนารตตันทวิรมัตพรต (Anarthadandaviramanavrata)

๕.๔.๓.๒ ศึกษาพรต ๔ ดังกล่าวไว้ในคัตตวารธสุต^๑ มีดังนี้คือ

๑) สามายิกา (Sāmāyika)

๒) โพรษโธปวาสะ (Proṣadhopavāsa)

๓) โกโคปโกคะ (Bhogopabhoga)

๔) อติถิสังวิภากะ (Atithisaṁvibhāga)

เนื่องจากพวกเศวตามพรจัดโกโคปโกคะในศึกษาพรตแทนเทศาวกาศิกะใน
คุณพรตของคัตตวารธสุต ดังนั้นกุนทะกุนทะจึงจัดสัลเลขนา (Sallekhanā) ไว้แทน
โกโคปโกคะ

เมื่อเราได้พิจารณารายละเอียดเกี่ยวกับความเห็นเรื่องคุณพรตและศึกษาพรต
แล้ว เราจะพบว่าทั้งในคัตตวารธสุตและพวกเศวตามพร มีความเห็นแตกต่างกันและรวม
ทั้งมีความขัดแย้งกันด้วย แต่ความคิดเห็นที่แตกต่างกันเป็นเพียงความแตกต่างกันตามทรรศนะ
ส่วนตัว มิใช่หลักสำคัญแต่อย่างใด โกโคปโกคะก็จะเป็นคุณพรตตามความเห็นของพวกเศว-
ตามพร และเป็นศึกษาพรตตามทรรศนะของคัตตวารธสุต ตามทรรศนะของสมันตภัทระ
คุณพรตจะช่วยให้การปฏิบัติคุณพรต ๕ สมบูรณ์มากขึ้น ส่วนศึกษาพรตจะช่วยให้เรื่องการศึกษา
ของผู้นุ่งความหลุดพ้น โดยจะช่วยให้มีชีวิตที่สูงขึ้นและบรรลุลความหลุดพ้นในที่สุด

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ Ibid. *Uttarāraṇyaka*, 10.1.1-10.1.2.

๕.๔.๓.๑ คณฺหฺรต^๑๓

๑) ทิคพรต (Digvrata)

๒) เทศวากาศิกพรต (Desāvakasīkavrata)

พรตทั้ง ๒ นี้เป็นข้อปฏิบัติที่จำกัดการเคลื่อนที่หรือเคลื่อนไหวของคฤหัสถ์เพื่อหลีกเลี่ยงการเบียดเบียนให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้และยังลดความโลภของผู้ปฏิบัติให้น้อยที่สุด ทั้งติคพรตและเทศวากาศิกพรตไม่แตกต่างกันมากนัก แต่เทศวากาศิกพรตนั้นจำกัดขอบเขตของผู้ปฏิบัติพรตให้แคบกว่าและมีระยะเวลาสั้นกว่าติคพรต

การล่วงละเมิดติคพรตมี ๕ ประการคือ

๑. อูรฺหฺวติกฺปรมาณาคิกรรฺมณะ (Urdhavadikpramāṇātikramaṇa)

คือ การปีนต้นไม้หรือการไต่เขานอกเหนือจากบริเวณที่กำหนดไว้สำหรับตนเอง

๒. อโหฺธิกฺปรมาณาคิกรรฺมณะ (Adhodikpramāṇātikramaṇa) คือ

การลงไปบนน้ำหรือห้องใต้ดินของบ้าน นอกเหนือจากขอบเขตที่จำกัด

๓. ทิรฺยงฺคติกฺปรมาณาคิกรรฺมณะ (Tiryagdikpramāṇātikramaṇa)

คือ การเดินทางไปในทิศทางที่นอกเหนือจากที่กำหนด

๔. เกษฺทร - วรฺฤทธิ (Ksetra - vṛddhi) หมายถึงการขยายขอบเขต

ของการเคลื่อนที่ให้เป็นอิสระมากขึ้น

๕. สฺมรฺตฺยันตรรฺหฺนํ (Smṛtyantardhāna) หมายถึงการละเมิดขอบ

เขตจำกัดเพราะลืม

การล่วงละเมิดเทศวากาศิกพรต มี ๕ ประการคือ

๑. อานยณะ - ปรโยคะ (Ānayana - prayoga) คือ การขอร้องให้

ผู้ใดคนหนึ่งนำบางสิ่งจากบริเวณนอกขอบเขตจำกัดมาให้ ซึ่งหมายความว่าผู้ปฏิบัติพรตจะต้องไม่ขอร้องให้ผู้อื่นเข้ามาในบริเวณจำกัดของตน

๒. ปรเรษฺย - ปรโยคะ (Preṣya - prayoga) หมายถึงการออก

คำสั่งให้คนรับใช้ไปทำบางสิ่งนอกขอบเขตจำกัด ซึ่งต่างกับการล่วงละเมิดในข้อแรกเพราะในข้อแรกเป็นการกระทำโดยการขอร้อง ส่วนการล่วงละเมิดในข้อนี้เป็นกรกระทำโดยการออกคำสั่งต่อคนรับใช้

๓. ศัพท์านุปาตะ (Śabdānupāta) หมายถึงการให้เสียงหรือเนาะให้ผู้
อยู่นอกขอบเขตจำกัดการทำงานบางสิ่ง

๔. รูปานุปาตะ (Rūpānupāta) หมายถึงสัญญาหรือการทำท่าทางแทน
การใช้เสียงเพื่อวัตถุประสงค์บางประการดังข้อ ๓.

๕. ปุทศลปรกษะ (Puḍgalaprakṣepa) หมายถึงการข้างสิ่งของบาง
สิ่งด้วยจุดประสงค์บางประการ

๓) อนารถตันฑวิรมัตเพรต (Anarthadāṇḍavīraṇavratā) อาจารย์
ของศาสนาเซนทุกท่านเห็นว่า พรตซ้อนรวมอยู่ในคุณพรต หมายถึงการงดเว้นจากการกระทำ
ทั้งปวงที่จะก่อให้เกิดอันตราย โดยมีเจตนาราย มี ๕ แบบคือ

๑. ความคิดชั่ว (อภิชยาน - Apadhyāna) คือ การค้นหาความผิดของ
ผู้อื่น, ปรารถนาจะให้ผู้อื่นเกิดความสูญเสีย, มองภรรยาผู้อื่นด้วยความปรารถนา, สนใจใน
การโต้แย้งหรือถกเถียงของผู้อื่น นอกจากนี้ อมฤตจันทรายังรวมความคิดเกี่ยวกับ การล่า
สัตว์ ชัยชนะ ความพ่ายแพ้ สงคราม การนอกใจ และการขโมยอีกด้วย

๒. การแนะนำให้กระทำบาป (ปาโปปเตสะ - Pāpopadeśa) ซึ่งหมายถึง
การแนะนำให้ผู้อื่นประพฤติ ปฏิบัติตามตนประกอบอาชีพที่เป็นบาป สัมพันธ์กับกล่าวถึงปา-
โปปเตสะไว้ว่าคือ การแนะนำให้ชื้อหาสหรือสัตว์ในราคาถูกและขายไปในราคาแพง การ
บอกพรานหรือพวกล่าสัตว์เพื่อให้ล่าสัตว์ได้ง่ายขึ้น ซึ่งเป็นอันตรายต่อสัตว์นั้น และการแนะนำ
การกระทำทั้งหลายที่ก่อให้เกิดความเบียดเบียน

๓. การกระทำที่ขาดความระมัดระวัง (ปรมาทาจวิตร หรือ ปรมาทจารยา -
Pramādācarita or Pramādacaryā) เช่น การชุกคิน, การบุหรือระเบิดหิน,
การฉีกน้ำลงบนสนามหญ้า, การเผาไฟ, การเค็ดหรือเก็บใบไม้ ผลไม้ หรือดอกไม้, การ
พักผ่อน, การเดินทางโดยไม่จำเป็นและทำไปด้วยความประมาท รวมทั้งการพักผ่อน เช่น
การไปลูกระดาน, การเล่นเกมเต๋า, การดูโกะซอน, การหลับตลอดคืน แม้ว่าจะไม่ได้ป่วยหรือ
เหนื่อยจากการเดินทาง

^๑ Surendranath Dasgupta, A History of Indian Philosophy,

ตั้งแต่ ๒ ทางขึ้นไปเกิดความทุกข์ยากเดือดร้อน

๒. สิ่งเสพติด เช่น เหล้า ฝิ่น และอื่น ๆ
๓. สิ่งที่มีอันตรายต่ออณัตถกายะชีวะซึ่งเป็นชีวะที่มีประสาทสัมผัสทางเดียว
๔. พาหนะหรือเครื่องประดับที่ไม่เหมาะสม
๕. เครื่องแต่งกายแปลก ๆ

จุดหมายสำคัญของการปฏิบัติ โภโกปโภคปริมาณพรต จึงอยู่ที่การจำกัดสิ่งที่ไม่จำเป็นสำหรับชีวิต และสิ่งเหล่านี้ยังเป็นอุปสรรคสำหรับการพัฒนาการของชีวะจึงควรจะยกเลิกตลอดชีวิต ซึ่งมันไม่เป็นการยากลำบากเลยแม้แต่น้อย สำหรับการกระทำเพียงเท่านั้นสำหรับผู้ที่มีบุรุษบุรุษ โภคะเป็นสิ่งสำคัญ มีสิ่งของบางอย่างที่มีความจำเป็นในบางครั้งบางคราว จึงยากที่คนที่สุดจะยกเลิกตลอดชีวิตได้ การยกเลิกบางสิ่งเหล่านี้จึงกระทำกันเป็นช่วงระยะเวลาอันจำกัดช่วงหนึ่งสำหรับคนที่สุด เช่น อาหาร, พาหนะ, เสื้อผ้า, เครื่องประดับ, คนตรี, การร้องรำทำเพลง และอื่น ๆ

การงดละเมิด โภโกปโภคปริมาณพรต

คือ การกินอาหารที่มีชีวิต การกินสิ่งที่มีชีวิตปนอยู่ การกินสิ่งที่เก็บรักษาไว้โดยการหมัก การกินสิ่งที่ปรุงไม่สุก

สาระสำคัญของอติจาระดังกล่าวก็คือ การทำอันตรายน้อยที่สุดต่อสิ่งมีชีวิตที่จะมาเป็นอาหาร โดยพยายามควบคุมตนเองโดยมิให้เป็นคนเห็นแก่รับประทาน อัมฤ-จันทรกล่าวว่าการยกเลิก โภโกปโภค จะนำไปสู่การหลีกเลี่ยงหิงสา ดังนั้นตามทรรศนะของเซนชีวิตของคฤหัสถ์ก็อันใดที่จะก้าวไปสู่ชีวิตของนักบวช การดำเนินไปสู่จุดหมายปลายทางที่ดี ก็ต้องเริ่มจากการเริ่มต้นที่ดี

๕.๔.๓.๒ ศึกษาพรต ๔ มี ดังนี้^๑

๑. สามายิกพรต (Sāmāyikavrata)
๒. โประชะโธปวาสพรต (Prośadhopavāsavrata)
๓. อติถิสังวิภาคพรต (Atithisāmvibhāgavrata)
๔. สัลเลคณาพรต (Sallekanāvratas)

^๑ Ibid., p. 200.

๑. สามายิกพรต (Sāmāyikavrata) ตามศัพท์คำว่าสามายิก หมายถึง การปฏิบัติตนจนกลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับอาตมัน (เอกัตวคมน) ซึ่งหมายความว่า การปฏิบัติจนกระทั่งมีสภาพทางจิตคงที่และสงบ

สถานที่จะปฏิบัติสามายิกพรต ต้องเป็นสถานที่สงบพ้นจากการรบกวนของเสียงต่าง ๆ ผู้งชน บุงหรือแมลง

เวลาปฏิบัติ สามารถกระทำได้วันละ ๓ ครั้ง หรืออย่างน้อยสุด ๒ ครั้ง หรืออาจวันละหลาย ๆ ครั้งก็ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวันที่อดอาหารนั้นเหมาะสมมากที่สุด ควรจะเป็นที่นั่งหรือยืน

การลงละเมิดสามายิกพรต มี ๕ ประการ คือ

๑. วาคทุษปฺราณีธานะ (Vāgduṣṣpṛandhāna) การประพตฺติณิดทางวาจา คือ การท่องหนังสือแบบส่งเสียงโดยเข้าใจนึคความหมาย

๒. กายทุษปฺราณีธานะ (Kāyaduṣṣpṛandhāna) การประพตฺติณิดทางกาย คือ การไม่สํารวมร่างกายในท่าสงบนึง

๓. มโนทุษปฺราณีธานะ (Manoduṣṣpṛandhāna) การประพตฺติณิดทางใจ คือ มีความโกรธ ความหยิ่ง ความริษยา และอื่น ๆ ในขณะที่ปฏิบัติสํายามิกะ

๔. อนาถะ (Anādhara) ขาดความสนใจและกระตือรือร้นในการกระทำสามายิกะ

๕. สมตฺยณฺอุปสฺถานะ (Smṛtyanupasthāna) ความหลงลืมขณะปฏิบัติสามายิกะ

๒. โปฺรชะโธปฺวาสพรต (Proṣadhōpavāsavrata) (การอดอาหาร) โดยปกติในเกือบทุกศาสนาจะมีการพูดถึงการควบคุมอาหารไว้บ้างไม่มากก็น้อย เพราะการอดอาหารเป็นการแสดงถึงความบริสุทธิ์ของตนเอง สำหรับในศาสนาเชน การอดอาหารเป็นสิ่งที่ทั้งคฤหัสถ์และนักบวชก็จะปฏิบัติเป็นปกติวิสัย โปฺรชะโธปฺวาสพรตรวมทั้งการอดอาหาร หลีกเลี้ยงการอาบน้ำ การใช้น้ำหอม การใช้เครื่องประดับ การกระทำบาป การพอใจ

ในสิ่งที่ได้รับทางประสาทสัมผัส เช่น การฟังเสียงไพเราะ การकुlingสวยงาม
การลวงละเมิดไประโหปวาสพรต

๑. อปรตยเวกษิตาปรมารชิโตตสฺรกะ (Apratyavekṣitāpamārjito
tsarga) หมายถึงการไม่ข้างสิ่งของไปยังที่ที่ยังไม่ได้สำรวจว่าจะมีสิ่งมีชีวิตอยู่
หรือไม่

๒. อปรตยเวกษิตาปรมารชิตาทานมิดนเปปะ (Apratyavekṣitāpamār
jitadānanikṣepa) คือการระมัดระวังในขณะที่หยิบหรือวางของ เช่น ไม้ หรืออื่น ๆ

๓. อปรตยเวกษิตาปรมาชิตะ - สัมสฺรกะ (Apratyavekṣitāpamār
jita - Saṁstara) คือการระมัดระวังในการจัดเตียง (ที่นอน)

๔. อนาหฺร๊ะ (Anāhara) คือการขาดความกระตือรือร้นในการกระทำ
หน้าที่จำเป็น เช่น การออกอาหาร การสละโลภภัยสุขทั้งภายนอกและภายใน

๕. สมฤตยณุปสฺถานะ (Smṛtyanupasthāna) คือการลิมปฏิบัติพรต
ซึ่งหมายถึงการขาดความสนใจ

๓. อติธิสังวิภาคพรต (Atithisaṁvibhāgavrata) สมันตภัทรได้
อธิบายขอบเขตของพรตนี้ว่าคือการบริการทางกายต่อนักบวช เช่น การบรรเทาความ
เจ็บไข้ หรือการปันวถส่วนการตีเกยะ อธิบายอติธิสังวิภาคพรตว่า คือ เสนอของ ๔ ชนิด
แก่ผู้ได้รับ ๓ ประเภท ด้วยวิธีการ ๕ วิธี

องค์ประกอบในการให้ทานตามตัตตวารถสูตรมีดังนี้คือ

๑. ผู้รับ (ปาตฺร - Dātra)

๒. ผู้ให้ (ทาทถ - Dātr)

๓. ของที่ให้ (ทาทวยะ - Dātavya)

๔. ลักษณะการให้ (ทานวิธิ - Dānavidhi)

๑. ผู้รับ ๓ ประเภท

(๑) ผู้รับที่ตีที่สุด คือ นักบวชเซน (Jaina Ascetic)

(๒) ผู้รับที่รองลงมา คือ ผู้ตองการบรรดุมกษะ

(๓) ผู้รับที่คอยที่สุด คือ ผู้ที่มีศรัทธาชอบแต่มีใคปฏิบัติพรต

๒. ผู้ให้ ต้องมีคุณธรรมต่อไปนี้

(๑) ความศรัทธา (ศรัทธา - Śraddhā) ต่อการบริจาค

(๒) ความรักดี (ภักดี - Bhakti) ต่อคุณธรรมของผู้รับ

(๓) ความพอใจ (ศุภติ - Tuṣṭi) ในการให้

(๔) ความรู้เกี่ยวกับความเหมาะสมในการเลือกของที่จะให้กับผู้รับประ-

เภทต่าง ๆ (วิชญาน - Vijñāna)

(๕) ไม่พึงพอใจ (อโลภะ - Alauhya) ต่อรางวัลต่าง ๆ หรือสิ่ง

ของต่าง ๆ ที่ได้รับ

(๖) มีความอดกลั้นและอดทน (กษมา - Kṣamā) ในเหตุการณ์

เฉพาะหน้า

(๗) ความกระตือรือร้น (ศักติ - Śakti) ต่อการให้ทานแม้จะไม่

ร่ำรวยก็ตาม

๓. ของที่ให้ มีอาหาร ยา หนังสือ ที่พิถีพิถัน

๔. วิธีการให้ มีความสำคัญเท่า ๆ กับผู้รับ ผู้ให้ และของที่ให้ มี ๘

วิธีดังนี้คือ

(๑๐) ปรีติกรหะ (Pratigraha) การต้อนรับนักบวชด้วยคำว่า "นโม"

"สธุ"

(๒๐) อุจจาสนะ (Uccāsana) เชอเชิญให้นั่งในที่อันเหมาะสม

(a high seat)

(๓๐) ปาโททกะ (Pādodaka) ล้างเท้าให้

(๔๐) อรจนา (Arcanā) บูชา

(๕๐) ปราณมะ (Prāṇama) การทำความเคารพ

(๕)-(๘) ผู้ให้ต้องมีจิตบริสุทธิ์ (มณฑุทธิ), วาจาบริสุทธิ์ (วจนุทธิ),

และกายบริสุทธิ์ (กายุทธิ)

(๘๐) อาหารที่จักถวายต้องบริสุทธิ์ (อาหารุทธิ)

การวางละเมียดดีสังวิภาคพรต มี ๕ ประการคือ

๑. สัจจิตนิกุเษปะ (Sacittanikṣepa) การนำอาหารถวายพระไปเกี่ยวข้องกับสิ่งที่มีความรู้สึก เช่น การนำอาหารใส่ไปไม้ไปถวายพระ ซึ่งพระจะรับไม่ได้

๒. สัจจิตตาภิธานะ (Sacittāpidhāna) การปิกอาหารด้วยสิ่งที่มีความรู้สึก เช่น ไม้

๓. กาลาติกรรมะ (Kālātikrama) การถวายอาหารแก่นักบวชในเวลาที่ไม่สามารถรับได้

๔. ปรวยปะเทศะ (Paravyapadesā) หมายถึงการเอาของที่ไม่ใช่ของตนเองถวายนักบวช

๕. มาตสริยะะ (Mātsarya) หมายถึงการขาดความเคารพต่อนักบวชรวมทั้งการแสดงความโกรธ ความริษยา คอผู้ที่ร่ำรวยกว่าซึ่งถวายของที่ดีกว่า

๖. สัลเลขนาพรต (Sallekhanāvratas) คือการทำพิธีฆ่าตัวตาย (The ritual of voluntary death) แต่เป็นการฆ่าตัวตายที่มีสติ มีการบังคับตนเอง เป็นการฆ่าตัวตายที่มีเหตุผล ต่างกับการฆ่าตัวตายที่ไร้สติที่เราพบเห็นโดยทั่วไป เช่น การฆ่าตัวตายเพราะมีความรู้สึกเสียใจ น้อยใจ โกรธ หรือหลง แต่การฆ่าตัวตายที่เรียกว่า สัลเลขนาพรต เป็นการฆ่าตัวตายที่มีเหตุผล คือเมื่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งต้องเผชิญหน้ากับความทุกข์ยาก ความสูญเสีย ความชลาศแคลน ความอดอยาก ทุกภิกขภัย โรคภัยไข้เจ็บ ความชราภาพ โดยรู้ตัวแล้วว่าอย่างไรก็ตามยอมไม่สามารถหลีกเลี่ยงจากคามตายได้ การฆ่าตัวตาย (The ritual of voluntary death) โดยมีสติ ย่อมดีกว่าการพยายามมีชีวิตอยู่ควยความทนทุกข์ทรมาน การฆ่าตัวตายแบบนี้ต้องทำในขณะที่มีจิตบริสุทธิ์ เช่นถือว่าการใช้ชีวิตสุดท้ายของชีวิตเป็นสิ่งที่สำคัญมาก ถ้าในช่วงสุดท้ายนี้จิตไม่บริสุทธิ์ ตลอดชีวิตอันยาวนานที่มีการบังคับตนเอง (Self - control) การศึกษา การบำเพ็ญตนควยความเข้มงวด การสวดมนต์บูชา รวมทั้งการทำบุญ ที่เคยสั่งสมไว้ตลอดมายอมล้มเหลว

^๑ Hermann Jacobi, "Jaina sutras" Part I, in The Sacred Books of the East, Vol. XXII (Delhi: Motilal Banarsidass, 1973),

ในขณะที่จะปฏิบัติศีลเลขนาพรต ผู้ปฏิบัติจะต้องลดความคึกของและความพึงพอใจในทาสี ต้องมีจิตใจสงบ คงที่ แน่วแน่ และต้องกล่าวขอโหสิกรรมต่อทุกคน และตนเองก็ต้องโหสิให้ทุกคนด้วย รวมทั้งต้องละทิ้งความไม่พอใจทั้งปวง ความเศร้า ความกลัว และความชั่ว

การล่วงละเมิดศีลเลขนาพรต ดังกล่าวไว้ใน ตัตตवारณสูตร มีดังนี้

๑. ชีวิตาคังสา (Jivitāsāmsā) ปรารภว่าที่มีชีวิตอยู่ คือความไม่เต็มใจที่จะตาย
๒. มรณาคังสา (Maranāsāmsā) ปรารภว่าจะตาย (เร็ว ๆ)
๓. มิตรานุราคะ (Mitrānurāga) หมายถึงการนี้ถึงเพื่อน ๆ รวมทั้งเกมส์ที่เคยเล่นเมื่อเด็ก ๆ เทศกาลงานรื่นเริง ฯลฯ
๔. สุขานุพันธะ (Sukhānubandha) การนี้ถึงความพึงพอใจในอดีต
๕. นิทานะ (Nidāna) คาดหวังถึงความเจริญ ความรุ่งเรืองในอนาคต รวมทั้งคาดหวังว่าจะได้รับความพอใจทางประสาทสัมผัสในชีวิตหน้าในฐานะเป็นรางวัลการตอบแทนที่ปฏิบัติพรตข้อนี้

๕.๕ ข้อสังเกตุเกี่ยวกับพรตของคฤหัสถ์ดังกล่าวมาแล้วข้างตน

เมื่อเราได้ศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับพรตของคฤหัสถ์ดังกล่าวมาแล้ว จะเห็นว่าพรตของคฤหัสถ์ไม่สู้จะเข้มงวดนัก เพราะว่าตามธรรมชาติของเขายังเห็นความจำเป็นบางประการของการดำรงชีวิตของคฤหัสถ์ที่จะปฏิบัติพรตอย่างเข้มงวดไม่ได้ แต่อย่างไรก็ตามการเป็นคฤหัสถ์ที่ตกคอบันใดที่จะก้าวไปสู่ชีวิตนักบวชที่ก็ได้ เพราะพรตของคฤหัสถ์และพรตของนักบวชมีลักษณะคล้ายกัน จะต่างกันก็ตรงรายละเอียดและความเข้มงวดที่มากขึ้น เราจะได้เห็นว่าอาจารย์ของเขได้วางแนวทางการปฏิบัติพรต สอดคล้องกับการเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม คือพรตต่าง ๆ จะช่วยให้ผู้ปฏิบัติมีคุณธรรมและความซื่อสัตย์ ดังนั้นถ้าเขาศำสณิกชนปฏิบัติตนตามพรตของคฤหัสถ์ได้ครบถ้วน สังคมก็就会有ความสงบเรียบร้อยก็จะมีพรตที่ค่อนข้างจะแปลกและไม่มาจะเห็นด้วยนักก็คือการปฏิบัติพรตข้อศีลเลขนาพรต คือการปฏิบัติการทำตัวตาย ซึ่งแม้จะเป็นการทำตัวตายทั้ง ๆ ที่มีสติรอบคอบ แต่ก็เป็นเรื่อง

ที่ไม่มาปฏิบัติ เพราะชีวิตทุกชีวิตย่อมมีค่าเสมอกัน เชนเองก็ตระหนักในคุณค่าของทุกชีวิต เพราะฉะนั้นในการยึดหลักอหิงสาเป็นสำคัญ และพรตทุกข้อยังเป็นไปในลักษณะที่รักษา สันนิษฐาน และส่งเสริมหลักอหิงสา การเบียดเบียนหรือการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเป็นเรื่องที่ต้อง หลีกเลียงโดยเด็ดขาด ดังนั้นการทำพิธีกรรมทำลายชีวิตของตนเองก็ย่อมเป็นบาป แม้ว่า วัตถุประสงค์ในการฆ่าตัวตายนี้จะดีเพียงใด ทุกชีวิตย่อมต้องมีความหวังแม้จะเป็นชีวิตที่ ทรนทรขทรมานานก็ตาม ก็ควรดำเนินชีวิตไปถวายใจที่สงบแน่วแน่ ส่วนพรตข้ออื่น ๆ ของศาสนา เชน เป็นเรื่องที่เราต้องยอมรับว่าเป็นคุณธรรมที่ควรปฏิบัติอย่างยิ่ง ผู้ปฏิบัติจะมีชีวิตอยู่ อยความผาสุกอย่างแท้จริง และจะช่วยให้จิตใจบริสุทธิ์ขึ้นด้วย โดยรายละเอียดของการ ปฏิบัติพรตต่าง ๆ ตามทรรศนะของอาจารย์ต่าง ๆ มีข้อแตกต่างกันออกไปบ้าง แต่หลักพื้นฐานหรือใจความสำคัญก็คือหลักการพัฒนาจิตใจนั้นเหมือนกัน และไม่เคยเปลี่ยนแปลงไม่ว่า ในสมัยใด

๕.๖ ความประเพณีของนักบวชเชน

นักบวชเชนจะต้องปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพาน และต้องพ้นจากการผูกพันกับ สังคมในเรื่องเกี่ยวกับหน้าที่ต่าง ๆ ที่จะต้องปฏิบัติ จุดหมายของการปฏิบัติตนก็เพื่อคุณธรรม ขั้นสูงสุด (Transcendental Morality)

๕.๖.๑ คุณสมบัติของผู้ที่จะเริ่มเป็นนักบวช

สถานานคสูตกร กล่าวว่าผู้ที่จะเป็นนักบวชได้ ต้องมีไข่มุกคดต่าง ๆ เหล่านี้ คือ เด็กอายุต่ำกว่า ๘ ปี คนชรา คนอ่อนแอ คนทุพพลภาพ คนปัญญาทึบ ขโมย ผู้กระทำ ผิด คนบ้า คนตาบอด ทาส คนเลว คนโง่ คนที่มีหนี้สิน คนรับใช้ คนลักพา หญิง มีกรรม^๑

นอกจากนี้เชนยังได้รับอิทธิพลมาจากลัทธิพราหมณ์เกี่ยวกับความคิดเรื่องคุณสมบัติ ของผู้ที่จะเป็นนักบวช โดยกล่าวถึงชั้นวรรณะของผู้ที่จะเป็นนักบวช โดยจะเห็นได้จาก

^๑ Dayanand Bhargava, Jaina Ethics, p. 148.

กล่าวถึงคุณสมบัติของนักบวชไว้ในธรรมะสังคหะ ว่าผู้ที่จะเป็นนักบวชได้ จะต้องมียุคสมบัติ ๑๖ ประการ^๑ ดังต่อไปนี้

๑. เกิดในประเทศอารยัน
๒. อยู่ในตระกูลสูง
๓. ไม่มีบาป
๔. มีปัญญาดี
๕. มีความรู้ในธรรมชาติของความพึงพอใจที่ได้รับจากโลกีย์สุขว่า เป็นอยู่ชั่วคราว

ชั่วคราว

๖. ไม่ติดข้องในโลก
๗. มีอารมณ์อ่อนโยน
๘. บังคับอารมณ์ได้
๙. มีความกตัญญู
๑๐. มีความสุภาพ
๑๑. ไม่เป็นคนร้ายหรือกบฏคิดร้ายต่อรัฐ
๑๒. มีไมตรีต่อทุกคน
๑๓. มีร่างกายสมบูรณ์ไม่พิการ
๑๔. มีความศรัทธา
๑๕. มีนาคง แน่วแน่
๑๖. มีความกระตือรือร้นสำหรับการเริ่มต้น

เราจะเห็นได้ว่าเงื่อนไขในการจะเป็นนักบวชนั้น บางข้อก็เป็นความเหมาะสมทางร่างกาย บางข้อก็เป็นความเหมาะสมในด้านคุณธรรม และบางข้อก็เป็นความเหมาะสมในเรื่องชาติกำเนิดหรือชนวรรณะ เงื่อนไขสุดท้ายนี้ได้รับอิทธิพลมาจากลัทธิพราหมณ์

๕.๖.๒ ประเภทของนักบวช

พวกเขาตามพร แบ่งชนิดของนักบวชออกเป็น ๒ ประเภท^๒ คือ

^๑ Ibid., p. 149.

^๒ Ibid.

๑. จินกาลปะ (Jinakalpa) นักบวชพวกนี้เป็นนักบวชเปลือย และอยู่นอกเหนือจากการใช้กฎหรือระเบียบของศาสนสถาน (วัค)

๒. สถวิรกาลปะ (Sthavirakalpa) เป็นนักบวชที่นุ่งห่มเสื่อผ้า อาศัยอยู่ตามศาสนสถาน (สังคหะ) ปฏิบัติตามกฎหมายและระเบียบของสังคหะ มีความต้องการในเครื่องอุปโภค บริโภค ในการดำรงชีวิตมากกว่าพวกแรก

ส่วนพวกที่คัมพร ไม่แยกชนิดของนักบวช เพราะนักบวชทุกคนจะเป็นนักบวชเปลือย นอกจากการแบ่งชนิดของนักบวชดังกล่าวข้างต้น ยังมีนักบวชอีกชนิดหนึ่งที่ค้อยกว่านักบวชดังกล่าว ซึ่งสถานันจะ ได้กล่าวไว้ ๓ แบบ คือ

๑. ปลาคะ (Pulāka) พวกนี้ขาดความบริสุทธิ์ในชั้นสูง

๒. พุกะ (Bakusā) พวกนี้มีความดีของหรือความเป็นเจ้าของเบาบาง

๓. กุศีละ (Kusīla) พวกนี้ปฏิบัติพรตในชั้นแรก

นอกจากนี้ยังมีพวกนักบวชไม่จริง (Pseudo Sadhus) คือ

๑. ปารสวสเถ (Pārsvāstha) คือพวกที่พยายามดำเนินชีวิตโดยการปฏิบัติ

ตามคำสอนของศาสนา

๒. สมาคักตะ (Samaśakta) พวกที่ทำตนเป็นผู้วิเศษ

๓. อวสันนะ (Avasanna) พวกนี้ดูภายนอกก็ปฏิบัติพรตอย่างเคร่งครัด แต่โดยแท้จริงแล้วไม่มีความมธุที่ถูกต้อง

๔. มฤคจาริทร (Mṛgacāritra) พวกที่แยกตัวจากสังคหะและแสดงว่าตนเองเป็นอิสระ

๕.๖.๓ คุณสมบัติสำคัญของนักบวช (Essential qualities)

ในมูลาจารย์ ซึ่งเป็นหนังสือที่กล่าวถึงแนวทางการประพฤติปฏิบัติตนของนักบวช ในนิกายที่คัมพร ได้กล่าวถึงคุณสมบัติสำคัญของนักบวชไว้ ๒๕ ประการ ซึ่งเรียกว่า มุลคุณ ๒๕ ไวกังนี้ คือ

^๑ Ibid., p. 150.

^๒ Ibid., p. 151.

- ๑ - ๕ มหาพรต ๕ (ปัญจมหพรต - Pañcamahāvratas)
- ๖ - ๑๐ ทางแห่งความระมัดระวัง ๕ ประการ (ปัญจสมิติ - Pañcasamitis)
- ๑๑ - ๑๕ การบังคับประสาทสัมผัสทั้ง ๕ (อินทริยชยะ - Indriyajaya)
- ๑๖ - ๒๑ หน้าที่สำคัญ ๖ ประการ (เซทวาศยาคะ - Śaḍāvaśyakas)
๒๒. คิงฌม (เคศลัญจน - Keśaluñcana)
๒๓. เปลือยกาย
๒๔. ไม่อาบน้ำ
๒๕. นอนบนพรม
๒๖. ไม่ทำความสะอาดสัณ
๒๗. กินอาหารในท่ายืน
๒๘. กินวันละครั้ง (หมายถึงภายใน ๒๔ ช.ม.) เอกภกตะ (Ekabhakta)

ส่วนพวกเสวคามพรไม่ได้กล่าวถึงเรื่องการเปลือยกาย นอกจากนั้นคุณสมบัตินี้ข้อสุดท้าย ๒ ข้อ คือ กินอาหารในท่ายืนและกินวันละครั้ง ก็ไม่ได้กล่าวถึง ทั้งนี้คุณสมบัตินี้สำคัญตามทรรศนะของ เสวคามพรจึงมีดังนี้คือ

- ๑ - ๕ มหาพรต ๕
๖. ไม่กินอาหารในตอนกลางคืน
- ๗ - ๑๑ บังคับประสาทสัมผัสทั้ง ๕
๑๒. มีความบริสุทธิ์ภายใน
๑๓. มีความบริสุทธิ์ในการเป็นเจ้าของ
๑๔. มีการให้อภัย
๑๕. ไม่ติดข้อง
๑๖. มีจิตใจดี
๑๗. มีวาจาดี
๑๘. มีกายดี
- ๑๙ - ๒๔ ให้การป้องกันสิ่งมีชีวิต ๖ ประเภท

๒๕. มีวินัย ๓ ประการ

๒๖. มีความอดกลั้น

๒๗. สัตถ์เลขนาพรต

๕.๖.๕ พรตของนักบวช

มหาพรต ๕ ประการ (The Five Great Vows) ได้แก่

๑. มหาพรตอหิงสา

๒. มหาพรตสัจยะ

๓. มหาพรตอัสนีเศยะ

๔. มหาพรตพรหมจรรย์

๕. มหาพรตอปปริครหะ

มหาพรต^{๕๕}นักคือนพรต ๕ ของคฤหัสถ์ แต่คือนพรต ๕ ของคฤหัสถ์นั้นไม่เข้มงวดนัก เพราะต้องคำนึงถึงหน้าที่ของคฤหัสถ์ที่มีต่อสังคม ส่วนมหาพรต ๕ นั้นเข้มงวดมากโดยไม่มีขอลดหย่อนหรือเงื่อนไขใด ๆ ทั้งสิ้น

๑. มหาพรตอหิงสา เชนมีความเชื่อว่าทุกชีวิตมีค่าเท่ากัน ดังนั้นหลักการไม่เบียดเบียนจึงต้องปฏิบัติให้เสมอกันโดยไม่เลือกว่าสิ่งมีชีวิตนั้น ๆ จะเป็นพวกครุฑหรือสดาวระ นอกจากการไม่เบียดเบียนหรือทำลายสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ แล้ว ความมีไมตรีหรือความเป็นเพื่อนและการควบคุมอาหาร ก็เป็นสิ่งสำคัญมากสำหรับมหาพรตอหิงสา เนื่องจากเชนยึดคณธรรมข้ออหิงสาเป็นคณธรรมหลัก ดังนั้นเราจะเห็นไค้ชัดว่าเหตุใดอาจารย์ต่าง ๆ ของเชนจึงกำหนดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับการเคลื่อนไหว การพูด การคิด การถือของ และอื่น ๆ ไว้ดอย่างระมัดระวัง

๒. มหาพรตสัจยะ ความหมายของคำว่า ความจริง (Truth) มีความหมายกว้างกว่าข้อเท็จจริง (Facts) เพราะความจริงหมายรวมถึงการแสดงออกโดยการเห็นอกเห็นใจผู้อื่น และเป็นวาจาที่ไค้ถั่นกรองแล้วหรือคิดแล้วว่าจะเป็นโยบายที่ไค้ผู้อื่น

^๑ Walther Schubring, The Doctrine of the Jainas, p. 297.

นอกจากนั้น มหาพรตซ้อนและมหาพรตซ้อน ๆ ยังต้องรักษาป้องกัน และสนับสนุน มหาพรต อหิงสาด้วย ตัวอย่างเช่น วาจาที่จะก่อให้เกิดความเจ็บปวดควรหลีกเลี่ยงทั้ง ๆ ที่มันเป็นความจริง มหาพรตสัตยะจึงมีความหมายกว้างมากเพราะไม่ได้หมายถึงการไม่พูดปดเท่านั้น แต่หมายถึงการไม่คิด ไม่พูด ไม่ทำ ในสิ่งที่จะก่อให้เกิดการเบียดเบียน ตามทรรศนะ ของเซน อัสตยะ มีดังนี้คือ

(๑) การพูดปด (อดีกัจจนะ -- Alikavacana)

(๒) การพูดตลก (หิลิตวัจจนะ -- Hilitavacana)

(๓) การพูดล่อเลน (ขิงสิตวัจจนะ -- Khimsitavacana)

(๔) การพูดรุนแรง (ปรัษวัจจนะ -- Paruṣavacana)

(๕) คำพูดที่ใช้ในชีวิตประจำวันของคฤหัสถ์ เช่น การเรียกญาติ เช่น พ่อ แม่ ฯลฯ (คฤหัสถวัจจนะ -- Grhasthavacana)

(๖) คำพูดที่ทำให้เกิดความคันเค้น (วยาวัสมีตวัจจนะ -- Vyavaśamitavacana)

นอกจากการไม่พูดในสิ่งที่เป็นอัสตยะดังกล่าวแล้ว นักบวชเซนยังต้องหลีกเลี่ยง คำพูดทั้งหลายที่เกิดจากการคิดของ การพึงพอใจ ความไม่พึงพอใจ การพูดตลก การพูดขวยความกลัว ความโกรธ และความโลภ และต้องไม่พูดถึงความพึงใจที่ได้รับจากทางโลก รวมทั้งไม่พูดถึงการทะเลาะเบาะแว้งในอดีตกัมมด้วย ดังนั้นนักบวชเซนจะต้องเป็นผู้ที่มีวาจาสุภาพ อ่อนโยน และมีสัจย์

๓. มหาพรตอัสตยะ มหาพรตซ้อนกล่าวถึงการไม่ขโมย หรือการถือเอาสิ่งของของผู้อื่นที่เจ้าของยังมีได้ยกให้มาเป็นของตน โดยเฉพาะนักบวชพรตซ้อนก็เช่นเดียวกับพรตซ้อน ๆ ที่จะต้องปฏิบัติอย่างเข้มงวด สิ่งของแม้จะเป็นของเล็กน้อยหรือเป็นของไม่มีราคาค่างวดใด ๆ ก็ตามที่นักบวชเป็นเจ้าของ จะต้องได้มาโดยการขอจากคฤหัสถ์ และเจ้าของต้องออกปากอนุญาตเสียก่อน นักบวชจะต้องไม่ถือสิ่งใดมาเป็นของตนโดยมิได้มีผู้ใดอนุญาต ไม่ว่าจะอยู่ในเมือง ในหมู่บ้าน หรือในป่า แม้แต่ที่พักอาศัยของนักบวชก็ต้องเป็นที่โคกเดี่ยว และถ้าจะมีผู้อื่นเข้าไปอาศัยร่วมด้วยก็ยอมได้ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่านักบวชไม่ควรแสดงสิทธิ์ใด ๆ ในการเป็นเจ้าของ แม้แต่ที่พักอาศัย

๔. มหาพรตพรหมจรรย์ การปฏิบัติพรตชน^๑ นักบวชจะต้องถอนจากการเกี่ยวข้องกับทางเพศทั้งทางกาย วาจา ใจ เพราะถือนักบวชเป็นผู้รักษาพรหมจรรย์อย่างแท้จริง ดังนั้นจึงต้องเป็นอิสระจากความปรารถนาทางเพศอย่างสิ้นเชิง นอกจากการไม่เกี่ยวข้องกับเพศทางคันร่างกายแล้ว ยังต้องไม่ตกเป็นทาสความต้องการทั้งหลายที่จะได้รับทางประสาทสัมผัส เช่น การแสวงหาอาหารที่อร่อย ต้องการฟังเพลงไพเราะ ต้องการดูการแสดงที่ดี ๆ การเกี่ยวข้องกับสตรี การแสวงหาสิ่งแวดลอมที่ก่อให้เกิดความตื่นตาตื่นใจ การคิดคำนึงถึงความสุขทางเพศที่เคยได้รับ และการวางแผนที่จะให้ได้รับความสุขทางเพศในอนาคตนักบวชจะต้องงดการเข้าไปเกี่ยวข้องกับผู้หญิงอย่างเด็ดขาดแม้แต่ในกรณีที่เป็น ก็ต้องพยายามควบคุมอารมณ์ให้ได้ ในตัดตวารณสูตร ได้กล่าวถึงการหลีกเลี่ยงที่นักบวชควรหลีกเลี่ยงต่อไปนี้^๑ คือ

๑. เรื่องราวที่เกี่ยวกับการฟังพอใจในสตรี เช่น ไม่พักหรือนอนร่วมกับผู้หญิง, ไม่สนทนากับผู้หญิง, ไม่นั่งบนที่นั่งเดียวกับผู้หญิง, ไม่ร้อง, ว่า, เล่นกับผู้หญิง

๒. มองหญิงงาม

๓. คิดคำนึงถึงความสุขทางเพศในอดีต

๔. อาหารที่คิเลิศ รวมทั้งการกินหรือดื่มที่มากเกินไปจนเกินควร

๕. ตกแต่งร่างกายให้งดงาม

๕. มหาพรตอปริครหะ คือการไม่คิดข้องในสิ่งทั้งปวง พวกนิกายทิกัมพรยกเล็กทุกสิ่งแม้แต่เสื่อผ้าเครื่องนุ่งห่ม จึงมีลักษณะเป็นนักบวชเปลือย ส่วนพวกนิกายเศวตคามพรนั้น ยังคงมีการนุ่งห่มเสื่อผ้าอยู่ และยังมีข้าวของเครื่องใช้บางอย่างเป็นของตนเองมากกว่าพวกทิกัมพร สำหรับพระณะเรื่องการเป็นเจ้าของในสิ่งของบางอย่าง ระหว่างพวกทิกัมพรและเศวตคามพร นั้นมีรายละเอียดดังต่อไปนี้^๒

^๑ Hermann Jacobi, "Jaina Sutras" Part II, in The Sacred Books of the East, p. 74-75.

^๒ Dayanand Bhargava, Jaina Ethics, p. 156.

สำหรับพวกหิคมพร นักบวชจะเป็นเจ้าของของได้ ๓ ประเภท คือ

๑. จ्ञาโนปาธิ (Jñānopādhi) คือ ทางแห่งความรู้ เช่น คัมภีร์ หรือหนังสือต่าง ๆ

๒. สัมยโมปาธิ (Samyamopādhi) คือ ทางแห่งการปฏิบัติพรดีให้สำเร็จไปด้วยดี เช่น ไม้กวาดที่ทำจากขนนกยูง ไม้กวาดนี้จะช่วยนักบวชในการป้องกันการทำอันตรายต่อสัตว์เล็ก ๆ เมื่อเคลื่อนที่ นักบวชจะต้องใช้ไม้กวาดนี้กวาดไปบนพื้นขณะเคลื่อนที่ ไม้กวาดที่ทำด้วยขนนกยูงจะอ่อนนุ่มและไม่ทำอันตรายต่อสัตว์เล็ก ๆ ที่อยู่บนพื้น

๓. เสาใจปาธิ (Saucopādhi) ทางแห่งความบริสุทธิ์ หมายถึง กัมมัณฑละที่ใส่น้ำ (ที่ไม่มีสิ่งมีชีวิต) เพื่อไปชำระร่างกาย

ส่วนพวกเศวตามพร นักบวชจะเป็นเจ้าของ ของได้ ๔ อย่างคือ

๑. ผ้านุ่งผม
๒. ชามขอบริจาด (บาตร)
๓. ผาหม
๔. ไม้กวาด

ภายหลังยังมีการอนุญาตให้นักบวชมีเครื่องประกอบบาตรได้อีก คือ

๑. ปาตรกพันธะ (Pātrakabandha) คือ สายสำหรับผูกบาตร
๒. ปาตรสถาปนะ (Pātrakasthāpana) คือ ฐานบาตร
๓. โคจจนะ (Gocchaka) คือ ไม้เล็ก ๆ สำหรับทำความสะอาด
๔. ปาตรกสริกา (Pātrakasarikā) คือ ผ้านั้นเล็ก ๆ สำหรับทำความสะอาด

สะอาดบาตร

๕. ปฏทะ (Patala) คือ ผ้านั้นเล็ก ๆ สำหรับปิดบาตร
๖. รัชสตราณะ (Rajastrāna) คือ ผ้านั้นเล็ก ๆ สำหรับเช็ดหรือถูบาตร

นอกจากนี้ นักบวชยังสามารถมีสิ่งเหล่านี้ คือ

๑. มุขาสตรีกะ (Muhavastrika) คือ ผาชั้นเล็ก ๆ ไว้ปิดปากเพื่อป้องกันสัตว์เล็ก ๆ เข้าปากเวลาพูด

๒. ดันตะ (Danda) ไม้ถือ

๓. ทนอน (a bed - seat)

๔. รม

๕. ผาเช็ดเท้าเมื่อเท้าเปื้อนโคลนในหน้าฝน

เครื่องบริวาร (Paraphernalia) เหล่านี้เรียกว่า โอฆะ (Ogha)

หรือสิ่งที่จำเป็น นอกจากโอฆะ ก็กล่าวแล้ว ในบางโอกาสนักบวชก็อาจมีสิ่งของเครื่องใช้เพิ่มขึ้น สิ่งของเหล่านี้เรียกว่า อวัคคหิยะ หรือ อุกฺวาทิกะ (Uvaggahiya or Aupagrāhika) มีรายการดังนี้^๒

๑. เข็ม

๒. มีดโกน

๓. ที่ค้ำเล็บ

๔. ที่ทำความสะอาดหู

สำหรับมหาพรตอปริศรหะนี้ นอกจากการไม่แสดงความเป็นเจ้าของต่อสิ่งนอกกายที่ไม่จำเป็นแล้ว ยังต้องไม่เป็นเจ้าของในสิ่งที่มีใช้ธรรมชาติของชีวิตอีกด้วยเช่น^๓

๑. ความเชื่อผิด ๆ

๒.-๔ อารมณ์ทางเพศทั้ง ๓

๕. การหัวเราะ

๖. ความชอบ

^๑ Hermann Jacobi, "Jaina Sutras" Part I, in The Sacred Books of the East, p. 67.

Dayanand Bhargava, Jaina Ethics, p. 157.

^๓ Ibid., p. 158-159.

๗. ความไม่ชอบ
๘. ความเศร้าโศก
๙. ความกลัว
๑๐. ความรังเกียจ
- ๑๑ - ๑๔. กษายะทั้ง ๔

มหาพรต ๕ ประการนั้นถือว่าเป็นข้อปฏิบัติหลักของนักบวชซึ่งจะต้องปฏิบัติอย่างเข้มงวดและเคร่งครัด และนอกจากมหาพรต ๕ ประการแล้ว ยังมีกรกล่าวถึงข้อบังคับทางความประพฤติของนักบวชอีกบางประการที่จะต้องกล่าวต่อไป ข้อปฏิบัติดังกล่าวล้วนแต่รักษาสนับสนุน และส่งเสริมมหาพรต ๕ ประการทั้งสิ้น อันได้แก่ ปรวัจนมาตฤกา (Pravacanamātrkāś) ๘ ประการ ซึ่งประกอบไปด้วย

๑. กุปติ ๓ (The Three "Guptis")
๒. สมิติ ๕ (Five Samitis)

ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ปรวัจนมาตฤกา (Pravacanamātrkāś)

ความประพฤติสำคัญ ๘ ประการของนักบวช คือ

การบังคับตนเอง ๓ ประการคือ การบังคับตนเองทางกาย, วาจา, ใจ

(กุปติ ๓ - The Three "Guptis")

ความระมัดระวัง ๕ ประการคือ (สมิติ ๕ - Five Samitis) คือ ความระมัดระวังในการเคลื่อนไหว (หรือการเคลื่อนที่) การพูด การกินอาหาร การเก็บและได้รับอาหาร การออกอาหาร

มหาพรต ๕ ประการถือว่าเป็นคุณธรรมหลัก ส่วนปรวัจนมาตฤกาเป็นวิถีทางที่จะนำหลักเหล่านั้นมาปฏิบัติ

๑. กุปติ ๓^๑

๑) มโนกุปติ (Mano - gupti) หมายถึงความเป็นอิสระจากอารมณ์ทั้งปวง ความเข้าใจผิด ความพอใจในความเป็นเจ้าของ ความไม่พอใจ และความคิดที่ไม่บริสุทธิ์ ทั้งปวง

๒) วากกุปติ (Vaggupti) หมายถึงการหลีกเลี่ยงจากการพูดถึงบุญ การเมือง การขโมย อาหารและอื่น ๆ รวมทั้งการพูดเท็จด้วย

๓) กายกุปติ (Kayagupti) หมายถึงการเลิกจากการกระทำที่รุนแรงหรือ การเบียดเบียนทั้งปวง เช่น การตี การแทง การปะทะ และอื่น ๆ

๒. สมิติ ๕^๒

คือ การระมัดระวังความประพฤติ เนื่องจากความไม่ระมัดระวัง (ประมาท) เป็นรากฐานของบาปทั้งปวง ดังนั้นนักบวชจะต้องมีความระมัดระวังในความประพฤติอย่าง ดีที่สุดและสมบูรณ์ที่สุด ความระมัดระวังทั้ง ๕ คือ

๑) อิริยาสมิติ (Iriyasamiti) การระมัดระวังในการเคลื่อนที่ดังนี้คือ

๑. จะต้องเดินไปในทางที่แน่ใจว่าจะปราศจากมด เมล็ดพืช ด้ง โคลน และอื่น ๆ เช่น ทางที่เกิดจากการเดินของคนช้า ๆ ทางรถผ่าน ทางที่ถูกไถ ทางที่ถูกแดดส่อง ฯลฯ

๒. ต้องเดินในเวลากลางวัน เพราะว่าแสงจันทร์ แสงไฟจากหลอดไฟ หรือตะเกียง ไม่สว่างเพียงพอที่จะสามารถแลเห็นสัตว์เล็ก ๆ เช่น แมลง เมื่อเดินผ่านได้

๓. นักบวชจะต้องมีความสำรวมอย่างสูงในขณะย่างเท้าเดินแต่ละก้าว

๔. นักบวชจะต้องเดินทางเพียงเพื่อจุดประสงค์ทางศาสนาเท่านั้น เช่น การแสวงบุญ การไปเยี่ยมเยียนครูบาอาจารย์ การอภิปรายทางศาสนา หรือเพื่อการไปเทศน์ หรือสั่งสอนธรรมะเท่านั้น

^๑ Hermann Jacobi, "Jaina Sutras" Part II, in The Sacred

Books of the East, p. 135.

^๒ Ibid., p. 129-130.

๕. เมื่อยามเดินนักบวชต้องมองไปข้างหน้า ต้องไม่วัง ไม่กระโดด หรือมองไปในทิศทางอื่น ๆ

กัณฑ์นทร คณะเรื่องอริยาสมิตินักถือการหลีกเลี่ยงการเคลื่อนที่โดยปราศจากจุดหมายทั้งหมด โดยจะต้องเคลื่อนที่เท่าที่จำเป็น เพื่อหลีกเลี่ยงการทำอันตรายต่อสัตว์เล็ก ๆ ด้วยความไม่ระมัดระวัง

๒) ภาษาสมิตี (Bhāsāsamiti) ความระมัดระวังความประพฤติ ข้อนี้นับสนุนมหาพรตข้อสี่คยะและวัจนคุปติ คือหลีกเลี่ยงวาจาที่ไม่ดีทั้งหลาย โดยกล่าวแต่วาจาที่ดีและมีประโยชน์

๓) เชนาสมิตี (Eṣanāsamiti) คือการขอมบริจาคอาหาร เพราะนักบวชจะต้องไม่ปรุงอาหารเอง จึงต้องขอมบริจาคเพื่อดำรงชีวิตเท่านั้น กัณฑ์ยอมไม่มีปัญหาเรื่อง การกินเกินความต้องการ เนื่องจากอาหารถูกปาก และยังคงคำนึงถึงความสะอาดของภคอุทิสต์ ผู้บริจาคอีกด้วย อาหารที่ได้รับต้องเป็นอาหารที่ไม่ได้เตรียมเพื่อการบริจาคและต้องไม่เกิดจากการออกปากขอให้ทำ ต้องเป็นอาหารบริสุทธิ์เหมาะแก่การบริโภคน และผู้ให้ต้องมีศรัทธาในการบริจาค นอกจากนี้ เชนาสมิตียังหมายถึงการถือสิ่งของเครื่องใช้ที่ไม่มีบาป และการกวาดที่หนึ่งหรือที่นอนเสียก่อนที่จะนั่งหรือนอนด้วย

นักบวชจะต้องกินอาหารเพียงพอเพื่อประทังความหิวและเพื่อมีชีวิตเท่านั้น จึงต้องไม่หวังว่าอาหารที่กินจะต้องมีความเอร็ดอร่อยหรือช่วยให้มีสุขภาพแข็งแรง รวมทั้งช่วยให้ร่างกายมีชีวิตชีวาและช่วยให้ชีวิตยืนยาว เพราะนักบวชเป็นผู้ที่สละแล้วซึ่งความสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ปริมาณอาหารที่กินก็ต้องกินเพียงครึ่งหนึ่งของความต้องการปกติ ถ้าแบ่งกระเพาะเป็น ๔ ส่วน จะกินอาหารได้เพียง ๒ ส่วน อีก ๒ ส่วนที่เหลือต้องเผื่อไว้สำหรับน้ำและอากาศ อาหารที่กินจะต้องไม่มีสิ่งที่ไม่บริสุทธิ์คือ ปันปะปนคือ เล็บ ฝุ่น แมลง กระจุก เศษหาง หนอง ผิวหนัง เลือด เนื้อสด เมล็ดพืชผัก รากพืช ฯลฯ นักบวชอาจไม่ออกไปรับบริจาคอาหาร ในกรณีเจ็บป่วย ต้องการรักษาพรหมจรรย์คืองดเว้นจากการเป็นสาเหตุให้สิ่งมีชีวิตเคี้ยวร้อน หรือในกรณีที่ต้องการทำพิธีกรรมฆ่าตัวตาย

๔) อาทานิกเชปนาสมิตี (Adānanikṣepanāsamiti) หมายถึงการยกและวางของอย่างระมัดระวัง โดยใช้ปิจฉี (หรือ รโฆหรณ) บัดแมลงกอนวางของเพื่อป้องกัน

อันตรายที่จะเกิดแก่สัตว์เล็ก ๆ

๕.) ปรตีสฐาปะนะ สมิติ หรือ อุตสธระ สมิติ (Pratisthāpana - samiti or Utsarga - samiti) สิ่งซึ่งขบถายทั้งหลายของร่างกาย เช่น อูจจาระ ปัสสาวะ น้ำลาย น้ำมูก หรือสิ่งอื่น ๆ ที่ร่างกายขบถายออกมา รวมทั้งเศษอาหาร สิ่งที่ไม่ใช่แล้ว ผาซาก ซากศพ หรือสิ่งปราคจากประโยชน์ทุกอย่าง ต้องนำไปทิ้งในสถานที่ที่พิจารณาแล้วว่า จะไม่ทำอันตรายต่อสัตว์เล็ก ๆ บริเวณทิ้งต้องเป็นบริเวณที่แห้งหรือถูกแดดแล้ว ต้องไม่ปกคลุมด้วยหญ้าหรือใบไม้

สมิตินี้ ๕ ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าข้อประพฤติปฏิบัติของนักบวชล้วนแต่สนับสนุนมหาพรต ๕ ประการ โดยเฉพาะข้อหิงสาทั้งนั้น การประพฤติและปฏิบัติตามข้อบังคับของศาสนาสำหรับนักบวชดังกล่าวทั้งมหาพรต ๕ ประการ กุปติ ๓ ประการ และสมิติ ๕ ประการนั้นล้วนแต่เป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้ยาก นักบวชจะต้องมีความอดทนอย่างมากทั้งทงกายและใจ เพื่อจะได้บรรลุจุดหมายคือความหลุดพ้น ความยากลำบากทั้งหลายที่นักบวชจะต้องเผชิญหน้านั้นมี ๒๒ ประการคือ

๑. ความหิว ๒. ความกระหาย ๓. ความหนาว ๔. ความร้อน ๕. การกักคอกของแมลง ๖. การเปลือยกาย ๗. ความไม่พึงพอใจ ๘. มูหนิง ๙. การนอนหรือนั่งบนดินที่แข็งแข็ง ๑๐. การรบกวนจากสัตว์ ๑๑. ความเหนื่อยล้าจากการเดินทาง ๑๒. การเหยียดหยาม ๑๓. การตี ๑๔. การขอ ๑๕. ความนึกหวังจากการขอและอื่น ๆ ๑๖. โจรภัยไข้เจ็บ ๑๗. การถูกหนามเกี่ยว ๑๘. ความไม่สบายเนื่องจากความสกปรก ๑๙. การเคารพและการไม่เคารพ ๒๐. การหึงในความรู้ ๒๑. การขาดความรู้ ๒๒. ความนึกหวังในการปฏิบัติตามศาสนา

เหตุที่นักบวชต้องทนต่อความยากลำบากต่าง ๆ ถึง ๒๒ ประการ เพราะข้อปฏิบัติทั้งหลายล้วนแต่มุ่งใหญ่ปฏิบัติละเว้นจากความสุขทางกายทั้งปวง เช่น นักบวชต้องทนต่อความหิวและกระหาย เพราะกินอาหารน้อย แต่อย่างไรก็ตามตามธรรมชาติของชน อาหารก็

^๑ Ibid., p. 8-9.

เป็นสิ่งจำเป็นที่สุดในชีวิตที่จะขาดเสียมิได้ เพราะแม้นักบวชจะเสียสละทุกอย่างได้ แต่ก็ไม่สามารถปฏิเสธอาหารได้ แต่อย่างไรก็ตามก็ต้องกินให้น้อยที่สุด

๕.๗ ตบะ (Tapas)

เนื่องจากมนุษย์เรามีธรรมชาติที่จะไปหาความสุขทางโลก แต่ตามทฤษฎีของ เชนดีอว่าการมุ่งหวังความสุขทางโลกเป็นการสร้างอนุภาคของกรรมขึ้นและอนุภาคของกรรม ก็จะไปห่อหุ้มชีวิตให้มัวหมอง ยิ่งแสวงหาความสุขทางโลกมากเท่าใดชีวิตก็จะยิ่งมัวหมองมากขึ้นเท่านั้น ทำให้ชีวิตเสื่อมธรรมชาติดั้งเดิมของตนซึ่งมีความบริสุทธิ์และสมบูรณ์ที่สุด จุดหมายสูงสุดในชีวิตควรจะเป็นการปลีกรตนออกจากความสุขทางกายให้ไต่มาที่สุด เพื่อชีวิตจะได้ หลุดพ้นจากความมัวหมองทั้งหลาย และผลแห่งความพยายามก็จะทำให้ชีวิตบรรลุโมกษะกลับสู่สภาพดั้งเดิมของตนอีกครั้ง การขจัดอนุภาคของกรรมต้องกระทำทั้งการปิดกั้นอนุภาคของ กรรมใหม่ และการทำลายอนุภาคของกรรมเก่าให้สิ้นและวิธีที่จะปิดกั้นการหลั่งไหลของ อนุภาคของกรรมใหม่นั้น ก็คือการใช้ศีลธรรมและประเพณีปฏิบัติตนอยู่ในขอบบังคับของศาสนา อย่างเคร่งครัดของทั้งคฤหัสถ์และนักบวช เช่น การปฏิบัติพรต ๕ ดังกล่าว ซึ่งการกระทำ นั้นเป็นการหลีกเลี่ยงบาปทั้งปวง ซึ่งจะช่วยให้อนุภาคของกรรมใหม่เข้ามาครอบคลุมนชีวิต มากขึ้นซึ่งเรียกว่า สัมภาระ แต่การมีศีลธรรมไม่เพียงพอที่จะทำลายอนุภาคของกรรมเก่า ที่สะสมไว้ให้หมดไปได้ เป็นความจริงที่ว่าถ้าปล่อยอนุภาคของกรรมเก่าไว้โดยไม่ได้อทำลาย มันก็สามารถหมกไปได้เมื่อให้ผลแล้ว แต่ก็ต้องอาศัยระยะเวลาอันยาวนาน ซึ่งผู้ต้องการ บรรลุโมกษะทุกคนไม่สามารถจะรอให้ถึงเวลานั้นได้ จึงต้องมีการทำลายอนุภาคของกรรมเก่าให้หมดไปโดยเร็ว ซึ่งเรียกว่า การบำเพ็ญตบะ (การเข้มงวด) ซึ่งได้กล่าวมาบ้าง แล้วในบทที่ ๔

ตบะ แบ่งออกเป็น ๒ ชนิดคือ ความเข้มงวดภายนอกและความเข้มงวดภายใน^๑

๑

S. Radhakishnan and C. A. Moore, A Source Book in Indian Philosophy, p. 260.

ความเข้มงวดภายนอก มี ๖ แบบ คือ

๑. อนศนะ (Anasāna) การอดอาหาร ซึ่งอาจจะเลิกกินอาหารในช่วงระยะเวลาที่กำหนดไว้ช่วงหนึ่ง หรืออาจจะอดอาหารจนตายก็ได้

๒. ออเมทรยะ (Avamaudarya) การกินอาหารน้อยกว่าหนึ่งอิม การกินอาหารน้อยจะช่วยให้การควบคุมประสาทสัมผัส การหลับ การปฏิบัติธรรมให้ดีขึ้น

๓. วฤตติปริสังขยานะ (Vṛttiparisamkhyāna) การยอมรับอาหารก็ต่อเมื่อเงื่อนไขที่นักบวชได้ตั้งใจไว้บรรลุผลสำเร็จ เงื่อนไขดังกล่าวก็คือ จำนวนบ้านของคฤหัสถ์ที่นักบวชไปเยือน ลักษณะของการรับอาหาร ชนิดของอาหารและคุณสมบัติของผู้ให้ ซึ่งมีบางครั้งเงื่อนไขดังกล่าวจะเป็นไปไม่ได้ยาก นักบวชก็ไม่สามารถรับอาหารได้ ก็ต้องอดอาหารเป็นเวลายาวนานซึ่งก็ทำให้เกิดผลดีเพราะทำให้ความปรารถนาอาหารน้อยลง

๔. ราสปริติยาเก (Rasaparityāga) นักบวชต้องกินเพื่ออยู่มิใช่อยู่เพื่อกิน ดังนั้นจึงต้องมีการควบคุมในเรื่องรสชาติของอาหาร จึงต้องงดอาหารดังต่อไปนี้ คือ เนย นมสด นมข้น น้ำตาล เกลือ น้ำมัน

๕. วิวิคตะ ศยยาสนะ (Vivikta śāyāsana) นั่งหรือนอนในที่โดดเดี่ยว ซึ่งจะช่วยให้รักษาพรหมจรรย์ได้ง่ายขึ้น และช่วยในการศึกษาและการไตร่ตรองหลักธรรม

๖. กายกเลสะ (Kāyakleśa) การทรมานร่างกาย

ตามทรรศนะของเซนการ เข้มงวดภายนอกเป็นเพียงวิถีแห่งการนำไปสู่การเข้มงวดภายใน ดังนั้นถ้านักบวชปฏิบัติเพียงการเข้มงวดภายนอกก็เป็นการไม่เพียงพอ ต้องปฏิบัติความเข้มงวดภายในด้วย

ความเข้มงวดภายใน มี ๖ แบบคือ

๑. ปรายศัจจิตตะ (Prāyaścitta) การทดแทน (ความผิด) ประกอบด้วย

๑) อาโลจนา (Ālocanā) คือ การพิจารณาตนเองในกรณีที่มีการกระทำพลั้งพลาดโดยมิได้เจตนา ทั้งทางกาย วาจา ใจ และในกริยาสมิตี ทั้งที่ในที่ลับตาคน และในขณะที่อยู่ในกลุ่มคน ซึ่งการกระทำผิดดังกล่าวต้องมากแล้วแสดงต่อครู

๒) ปฏิกรรมณะ (Pratikrama) คือ ความสำนึกในความผิดของตน มีความเสียใจในกรรมที่ตนได้ทำการล่วงละเมิดข้อประพฤติ ปฏิบัติบางประการ

๓) ตุกฺขะ (Tadubhaya) รวมทั้งการกระทำอาโลचनाและปฏิกรรมณะ

๔) ไวเวกะ (Viveka) การยกเลิกละสิ่งที่มีความรู้ดีกว่าไม่ตีพ้อหรือได้ รับการหักท้วง เช่น อาหารที่น่าสงสัยว่าจะไม่บริสุทธิ์

๕) กาโยตสรวรค (Kāyotsarga) ปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในการรักษา พรตอหิงสา

๖) ตปะ (Tapas) การอดอาหารหรือการทรมานกายภายนอก

๗) เฉเตะ (Cheda) การจากสังคหะและจาริกไปลำพัง โดยพ้นจาก สภานักบวชและปราศจากการขบโทษในความผิดของตน เป็นการพ้นสภาพการเป็นนักบวช ชั่วระยะเวลาหนึ่ง

๘) มุละ (Mūla) การบวชเป็นนักบวชใหม่ เมื่อมีความผิดซึ่งไม่หนัก มากพอที่จะขับไล่ก็ต้องบวชใหม่และมีฐานะเป็นนักบวชใหม่สูญเสียความเป็นนักบวชเก่าไปหมด

๙) ปาโรหระ (Parihāra) การขับไล่ออกจากสังคหะ

๑๐) สรธาทธนะ (Sradhāna) การสร้างศรัทธาในสิ่งที่ถูกต้องขึ้นใหม่

๒. วินยะ (Vinaya) คือ การนับถือ การบูชา ความสุภาพ ความถ่อม ตน การเคารพบูชาในสิ่งหรือบุคคลที่ควรเคารพ แต่ความสุภาพถ่อมตนอาจแสดงออกด้วย จุกประสงค์ ๕ ประการคือ

๑) เป็นการทำให้เรียบร้อย

๒) เพื่อความมั่งคั่ง

๓) เพื่อผลประโยชน์ทางเพศ

๔) ความกลัว

๕) เพื่อความหลุดพ้น

วินยะที่เกิดขึ้นด้วยจุกประสงค์ทั้ง ๔ ข้อแรกไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงเพราะอะไรประ โยชน์ แต่จะกล่าวถึงวินยะเพื่อจุกประสงค์ข้อสุดท้าย ซึ่งแบ่งเป็น ๕ ประการคือ

๑) ทรรณะ วินยะ (Darsana Vinaya) คือ การมีศรัทธาชอบ

๒) ฆญาน วินยะ (Jñāna Vinaya) ผู้ที่บรรลุนิพพานแล้วจึงถึงความหลุดพ้น จะหลักเลียงบาปไม้ออกกรรมใหม่ และกระทำทุกสิ่งด้วยกรรมที่ถูกต้องถือว่าเป็นผู้มี ฆญาน วินยะ

๓) จาริทร วินยะ (Cāritra Vinaya) หมายถึงการทำลายกรรมเก่าได้ และหยุดการสั่งไหลกรรมใหม่ได้ ซึ่งหมายถึงคูปติ ๓ และสมิติ ๕ และสามารถควบคุม ประสาทสัมผัสและอารมณ์ได้

๔) ทปะ วินยะ (Tapa Vinaya) การทรมานตน

๕) อุปจาระ วินยะ (Upacāra Vinaya) หมายถึง การแสดงความเคารพ อันถูกต้องทั้งทางกาย วาจา และใจ เช่น การยืนตรง การคำนับ การนั่งในที่ที่เหมาะสม อุปจาระ วินยะทางวาจา รวมถึงการพูดอย่างมีสัมมาคารวะ การพูดอันมีประโยชน์ ผู้ที่มีขอบเขต พูดอ่อนหวานไม่หยามคาย พูดสุภาพ อุปจาระวินยะทางจิตใจ หมายถึง การควบคุมจิตใจเพื่อต่อต้านความชั่วทั้งหลายและมุ่งไปสู่คุณธรรม

๓. ไวยยาวฤตยะ (Vaiyāvṛtya) คือ การให้บริการแก่กบวชเมื่อเกิด ความจำเป็น

๔. สวาธยายะ (Svādhyāya) การศึกษาคัมภีร์ทั้งการฟัง การอ่าน การ ซักถาม

๕. วุยกตสรรค (Vyutsarga) การไม่ติดข้อง หมายถึงการละความเป็น เจ้าของทั้งภายนอก เช่น ทรัพย์สินสมบัติ และความเป็นเจ้าของภายใน เช่น ความโกรธ

๖. ฌยานะ (Dhyāna) หมายถึง การตรึงตรอง (Meditation) ซึ่งถือว่ามีความสำคัญที่สุดในการบรรลุนิพพาน เพราะก่อนที่ผู้มุ่งบรรลุโมกษะ จะตระหนักถึงธรรมชาติอันแท้จริงของตนเอง ย่อมต้องอาศัยการตรึงตรองเป็นสำคัญ ใน ศักตวารณสูตร อธิบายว่า ฌยานะคือ การมุ่งความสนใจของจิตไปที่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง ฌยานะแบ่ง เป็น ๔ ชนิดคือ

๑) อารตะ (Ārta)

๒) เรวทร (Raudra)

๓) ธรรมะ (Dharma)

๔) ศุภละ (Sukla)

ธยานะ ๒ แบบแรกเป็นธยานะที่ไม่ดี แต่ ๒ แบบหลังเป็นธยานะที่ดีและจะนำไปสู่ความหลุดพ้นได้

๑) อารตะ - ธยานะ หมายถึงการหมกมุ่นหรือวิตกกังวลในบางสิ่งเกี่ยวกับทางโลก เช่น ความวิตกกังวลที่หลีกเลี่ยงสิ่งอื่นไม่พึงปรารถนา เช่น ยาพิษ หนาม คีฏรู อารู และในทางตรงกันข้ามกังวลที่จะพลัดพรากจากสิ่งที่รักที่พึงใจ เช่น บุตร ภรรยา ความมั่งคั่ง และยังคงหลีกเลี่ยงโรคภัยไข้เจ็บ ต้องการความเพลิดเพลินทางโลก ธยานะเหล่านี้จะยังคงมีอยู่จนถึงการพัฒนาจิตขั้นถึงขั้นที่ ๕ หรือ ๖

๒) วัธร - ธยานะ ธยานะแบบนี้เร็วกว่าแบบแรกเพราะเกิดจากความคิดเกี่ยวกับการกระทำผิด เช่น การเบียดเบียน การขโมย และการรักษาสิ่งที่ไม่ให้ความพอใจไว้ การยึดมั่นในการฆ่า การทำลายสิ่งมีชีวิตทั้งที่ทำโดยตนเองและผู้อื่น การมีทักษะในการกระทำการเบียดเบียน การแนะนำการทรมาน การเกี่ยวข้องกับคนที่ร้าย ชอบสังครามรวมทั้งการฆ่ากัน มีความพอใจที่จะได้ยินและเห็นความทุกข์ของสิ่งมีชีวิต นอกจากนี้ยังแสวงหาความมั่งคั่งร่ำรวยช่วยความหลอกลวง ปรารถนาในความเป็นเจ้าของสิ่งทุกอย่างให้เกิดความเพลิดเพลินทางโลกอย่างมีหยุคหย่อน แต่อย่างไรก็ตามคนที่ฝึกคุณธรรมและมีวินัยอย่างเต็มเปี่ยมย่อมหลีกเลี่ยง วัธร ธยานะได้แน่นอน

๓) ธรรมะ - ธยานะ เนื่องจากผู้บรรลุโมกษะย่อมต้องมีความรู้และไม่ติดข้องในสิ่งทั้งปวง มีการควบคุมตนเอง มีความมุ่งมั่นที่จะบรรลุความหลุดพ้น จะต้องมี ความกระตือรือร้น สงบ และแน่วแน่ ดังนั้นจึงต้องมี ธรรมะ ธยานะ (การตรึงตรอง) ซึ่งปฏิบัติได้ทุกที่ทั้งที่ชุมชนหรือโคศเคียว ข้อสำคัญต้องมีใจสงบและมั่นคง แต่อย่างไรก็ตามสถานที่ยอมมีอิทธิพลต่อการตรึงตรองอยู่มาก ดังนั้นก็ต้องเลือกสถานที่ที่ควย คือ ต้องเลือกที่ที่ไม่มีคนชั่ว คนเลว หรือคนชนตำอยู่ ต้องเป็นที่ที่โคศเคียว เช่น ชายทะเล ป่า เขา ทะเล

สำหรับท่าในการฝึกธยานะไม่จำกัด สำคัญที่จิตใจของผู้ฝึกเท่านั้นที่จะต้อง แน่วแน่ มั่นคง และบริสุทธิ์ แต่อย่างไรก็ตามท่าของการฝึกธยานะก็ยังมีสำคัญอยู่มาก

ผู้ฝึกจะต้องหันหน้าไปทางทิศตะวันออกหรือทิศเหนือ เวลาฝึกก็นั่งขัดสมาธิ วางมือซ้ายไว้บนตัก เหยียดขาที่ปลายจุมก ไม่เคลื่อนไหวโยกหน้า นอกจากนั้นยังมีการกำหนดการหายใจซึ่งเรียกว่า ปรานายามะ ซึ่งมีจุดหมายในการกำหนดจิตให้แน่วแน่ และสิ่งสำคัญกว่าปรานายามะก็คือ ปรตยาหาระ ซึ่งหมายถึงการเพ่งจิตที่หน้าผาก นอกจากนั้นยังมีการเพ่งจิตที่ตา หู ปลายจุมก ปาก และหว่างคิ้วทั้ง ๒

ธรรมะ - ฌยานะ แบ่งเป็น ๔ แบบ คือ

๑. อชญาน - วิจารณ์ - ธรรมะ - ฌยานะ (Ajñāna - Vicaya - Dharma - Dhyāna) หมายถึงความมีศรัทธาอันมั่นคงในคำสอนของคัมภีร์เกี่ยวกับธรรม-ชาติของสิ่งต่าง ๆ โดยประกอบด้วยความรู้แจ้งของตนด้วย

๒. อปายะ - วิจารณ์ - ธรรมะ - ฌยานะ (Apāya - Vicaya - Dharma - Dhyāna) คือ การคิดว่าชั่วที่มีหมองด้วยกรรมนั้น เป็นสิ่งตรงกันข้ามกับหนทางแห่งความรู้แจ้ง รวมทั้งการไตร่ตรองถึงวิธีที่จะช่วยให้นักบวชที่มีศรัทธา ความรู้ และความประพฤติดี ๆ ใ้ได้เห็นถูก

๓. วิปากะ - วิจารณ์ - ธรรมะ - ฌยานะ (Vipāka - Vicaya - Dharma - Dhyāna) หมายถึงความคิดในเรื่องผลของกรรม รวมทั้งความเพลิดเพลิน ความเจ็บปวดทั้งหลายที่เกิดขึ้นจากการกระทำของตนเอง ซึ่งสามารถถูกกำหนดและควบคุมได้

๔. สัมสถานะ - วิจารณ์ - ธรรมะ - ฌยานะ (Saṁsthāna - Vicaya - Dharma - Dhyāna) หมายถึงการไตร่ตรองถึงธรรมชาติและสิ่งต่าง ๆ ในจักรวาลในลักษณะที่ปราศจากความติของ รวมทั้งการไตร่ตรองถึงลักษณะรูปร่างของจักรวาลนรกทั้ง ๗ รวมทั้งความทุกข์ในนรก โลกมนุษย์ สวรรค์ทั้ง ๖ และความสุขในสวรรค์ รวมทั้งศีล ๕ (Siddha Śilā) ซึ่งเป็นที่ชั่วที่หลุดพ้นแล้วจะไปสถิตอยู่

๕) ศุขละ - ฌยานะ ในขณะที่มีธรรมะ ฌยานะสำนึกเกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างสิ่งต่าง ๆ ในโลกยังมีอยู่ แต่ในขณะที่มีศุขละ ฌยานะ การรับรู้ทั้งหลายจะหมดไปโดยสิ้นเชิง

^๑ Walther Schubring, The Doctrine of the Jainas, p. 316-317.

ข้อสังเกตุเกี่ยวกับการเขมงวคของศาสนาเซน

๑. ศาสนาเซนเน้นในเรื่องการทรมานกาย เพราะถือว่าเป็นการกระตุ้นให้มีการพัฒนาทางจิต ซึ่งแตกต่างจากศาสนาพุทธที่ถือว่าการทรมานกายเป็นเรื่องไร้ประโยชน์
๒. คุณธรรมขั้นสูงสุด คือ ขยานะ (การไตร่ตรอง) ไม่ใช่วิถีทางการตั้งการมีพลังเห็นอธรรมชาติ แต่เป็นไปเป็นการบรรลุลความหลุดพ้น

๕.๘ คุณสถาน (Gunasthāna - Stages of Spiritual Development)

ขั้นตอนของการพัฒนาทางจิต ๑๘ ขั้น

จากขั้นแรกของการเริ่มต้นจนกระทั่งได้บรรลุโมกษะ ผู้มุ่งบรรลุโมกษะทุกคนต้องผ่านการต่อสู้กับอุปสรรคหลายขั้นตอน เมื่อผ่านอุปสรรคแต่ละขั้นมาก็จะถือว่ามีความมีการพัฒนาจิตขึ้นมาแล้วหนึ่งขั้น อาจารย์ของเซนได้อธิบายขั้นตอนของการพัฒนาจิตออกเป็น ๑๘ ขั้น เรียกว่า คุณสถาน ดังต่อไปนี้

๑. มิดยาทฤษฎีคุณสถาน (Mithyādr̥ṣṭi - Gunasthāna) จัดเป็นขั้นต่ำที่สุด เพราะคนที่มึระดับจิตอยู่ในขั้นนี้จะมีศรัทธาผิด โอกาสที่จะบรรลุโมกษะจึงมีน้อย เพราะตามทรรศนะของเซนการมีศรัทธาชอบเป็นสิ่งสำคัญที่สุดที่จะนำไปสู่การบรรลุโมกษะ

๒. สาสวาทนะ - ดัมยคทฤษฎี - คุณสถาน (Sāsvādāna - Samyagdr̥ṣṭi - Gunasthāna) ในขั้นนี้จิตเริ่มมีศรัทธาถูกต้องบางอย่างแล้วแม้จะเพียงเล็กน้อยก็ตาม แต่ระดับจิตในขั้นนี้มีใช้การพัฒนามาจากขั้นแรก แต่เป็นจิตที่ลดระดับลงมาจากขั้นที่สูงขึ้นไป เพราะเกิดมีอารมณ์

๓. มิสว - คุณสถาน (Mīśra - Gunasthāna) เป็นขั้นของการขัดแย้งและความไม่แน่ใจระหว่างการมีความเชื่อถูกต้องกับความเชื่อผิด ดังนั้นจึงเป็นขั้นที่อยู่กึ่งกลางระหว่างการพัฒนาและการลดขั้น ซึ่งขั้นกับสิ่งแวดลอมเป็นสำคัญ

๑ S. Gopalan, Outlines of Jainism, p. 184-189.

๔. อวิรต - สัมยทฤษฎี - คุณสถาน (Avirata - Samyagdr̥ṣṭi - Gunasthāna) ผู้ที่มีระดับจิตในขั้นนี้จะมีความศรัทธาที่ถูกต้องมั่นคงขึ้น ในขั้นนี้ผู้มุ่งบรรลุโมกษะจะเริ่มมีความรู้สึกเป็นครั้งแรกว่าความพึงพอใจทางประสาทสัมผัสเป็นเพียงสิ่งที่คงอยู่ชั่วคราว และผลสุดท้ายก็คือความทุกข์ แต่อย่างไรก็ตามเขาก็กังขาไม่สามารถหลุดพ้นจากสิ่งเหล่านั้นได้ ซึ่งเปรียบได้กับคำพูดที่ว่า "ฉันรู้ว่าสิ่งใดถูกแต่ไม่สามารถปฏิบัติตามได้และฉันรู้ว่าสิ่งใดผิด แต่ก็ไม่สามารถหยุดมันได้" ดังนั้นจึงสรุปได้ว่ายังไม่มีการบังคับตนเอง (Self - Control)

๕. เทศสัมยตะ - คุณสถาน (Desāsamyata - Gunasthāna) ในขั้นนี้การหยุดการหลงใหลของกรรมเริ่มขึ้น เพราะเริ่มมีการปฏิบัติพรตบางข้อ บุคคลที่มีระดับจิตในขั้นนี้หมดกังวล รวบรวมพลังที่สละบ้านเรือนแล้วแต่ยังมีไต่บวชเป็นพระ

๖. ปรมัตตะ - สัมยตะ - คุณสถาน (Pramatta - Samyata - Gunasthāna) บุคคลในขั้นนี้จะเริ่มสังเกตเห็นความสงบสุขบางส่วนที่ได้รับจากขั้นที่ ๕ และเกิดความพยายามที่จะปรับปรุงตนเองในเรื่องการบังคับตนเองให้สมบูรณ์ขึ้น และมีแนวโน้มที่จะเข้าถึงการตระหนักรู้ในตนเอง (Self - Realization) แม้จะยังพอใจในความสุขทางโลกและยังมีอารมณ์อยู่บ้าง แม้จะไม่เบียดเบียน ไม่ลัทธิพิศ และไม่มีหวังในทรัพย์สินสมบัติหรือความมั่งคั่ง แต่ก็ยังไม่สามารถจะเป็นอิสระสิ่งเหล่านั้นได้เต็มที่

๗. อปรมัตตสัมยตะ - คุณสถาน (Apramattasamyata - Gunasthana) ในขั้นนี้ผู้มุ่งบรรลุโมกษะจะเอาชนะความหลับ ๓ ชนิดคือ นิทรา นิทรานิทร (Nidranidra) ปรจคาปรจตะ (Pracatapracata) และสตียานคฤทธิ (Styanagrddhi) และกำลังพยายามที่จะเอาชนะอารมณ์ต่าง ๆ ที่เหลืออยู่เบาบาง

๘. นีวฤตตีบาธาระ - คุณสถาน (Nivṛttibādara - Gunasthāna) บุคคลในขั้นนี้จะมีความเชื่อมั่นในตนเองมากขึ้น มีกำลังใจและกำลังกายเข้มแข็ง ชีวิตในขั้นนี้จะมีความบริสุทธิ์จนสามารถจะทำให้การหลงใหลของกรรมน้อยลง และทำให้กรรมเก็ทอ่อนลง

๘. อนิวฤตติ - สัมปราชะ - คุณสถาน (Anivṛtti - Sāmparāya - Gunasthāna) ในขั้นนี้ ความโกรธ ความหึง จะหายไป ความปรารถนาทางเพศ จะเบาบางลง การต่อสู้กับอุปสรรคเพื่อการพัฒนาทางจิตจะง่ายขึ้น และเป็นไปโดยอัตโนมัติ แต่ก็ยังต้องต่อสู้กับอารมณ์บางอย่างอยู่

๑๐. สุกษมสัมปราชะ - คุณสถาน (Sūkṣmasāmparāya - Gunasthāna) ในขั้นนี้จะยังเหลือแต่ความโลภเพียงเบาบางเท่านั้นที่ยังเป็นอุปสรรคสำหรับความสงบของชีวิต

๑๑. อุปศานคโมหนิยะ - คุณสถาน (Upasāntamohaniya - Gunasthāna) ในขั้นนี้เป็นขั้นสูงสุดของการระงับอารมณ์ได้ และชีวิตจะประสบผลสำเร็จในการกำจัดอิทธิพลของกรรมชั่วทั้งหลาย และจะเป็นอิสระจากสิ่งติดข้องทั้งปวง แต่อย่างไรก็ตามก็ต้องระวังไม่ให้เกิดอารมณ์อีก เพราะจะทำให้กรรมมาอิทธิพลเห็นชีวิตอีก ดังนั้นในขั้นนี้จึงถือว่าชีวิตไค้ขึ้นมาถึงจุดสุดยอดของ อุปศมะ ศเรณี (คือ บันไดขั้นแรกของการพัฒนาการทางจิต คือทำให้เกิดความสงบได้)

๑๒. กษิณกาชยชพมสธา - วิตรากะ - คุณสถาน (Kṣiṇakāśāyachadmas tha - Vitarāga - Gunasthāna) ในขั้นนี้จะประสบผลสำเร็จในการทำลายอิทธิพลของกรรมทั้งหลาย และเป็นขั้นที่ชีวิตขึ้นถึงกษิณกะ ศเรณี คือ บันไดขั้นสูงที่ทำลายกรรมไค้หมด โมหนิยะจะถูกทำลายไปอย่างหมดสิ้น ผู้ที่มีระดับจิตในขั้นนี้จะกลายเป็นบุรุษแจ่ม ปราศจากความดิศหวังและจะขึ้นไปสู่ขั้นที่ ๑๓ ต่อไป

๑๓. สโยกะเกวลิ - คุณสถาน (Sayogakevali - Gunasthāna) ในขั้นนี้ชีวิตจะพบความไม่จำกัด ๔ อย่างคือ อนันตชฎาน อนันตวีริยะ อนันตทรศนะ และอนันตสุชะ เพราะชีวิตจะเป็นอิสระจากกรรมทั้ง ๔ คือ ชฎานวรนิยะ ทรศนะวรนิยะ เวทนิยะ และโมหนิยะกรรม ชีวิตจะมีเกวลชฎาน แต่ก็ยังไม่เป็นอิสระจาก อคาศีกรรม คือ อายุกรรม นามกรรม โศครกรรม และอันตรายกรรม เพราะชีวิตยังมีกิจกรรมทางกาย วาจา และใจอยู่ จนกระทั่งอายุกรรมหมดไป ผลของกรรมอื่น ๆ อีก ๓ ชนิดก็จะหมดไปด้วย และกณที่จะขึ้นถึงขั้นต่อไปกิจกรรมทั้งหลายก็จะหยุด

๑๔. อโยคเกวลี - กุณสถาน (Ayogakevali - Guṇasthāna) เป็นชั้น
ของความเบ้เอียงระที่สมบูรณ์ที่สุด เพราะเป็นชั้นของการบรรลุโมกษะ ซึ่งจะมีความผาสุก
อยู่กับความบริสุทธิ์ เป็นชั้นของการรวมการมีศรัทธาชอบ ความรู้ชอบ และความประพฤ
ติชอบที่สมบูรณ์ที่สุด

ข้อสังเกตเกี่ยวกับการพัฒนาการทางจิตทั้ง ๑๔ ชั้นตามทรรศนะของเซน

เริ่มจากการมีศรัทธาชอบ เพราะศรัทธาที่ถูกตองจะนำไปสู่การหลีกเลี่ยงบาป
และการหลีกเลี่ยงบาปก็จะทำให้เกิดความระมัดระวัง ความระมัดระวังจะนำไปสู่การปราศ
จากอารมณ์ และการปราศจากอารมณ์ก็จะนำไปสู่การหยุดกรรมและทำลายกรรมได้

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย